

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA CÍRKEVNÍCH DĚJIN A KŘESŤANSKÉHO UMĚNÍ

Ladislav Sovadina

**Problém vzájemných vztahů Čechů a Slováků v letech
1945 – 48 pohledem soudobého katolického tisku**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Jitka Jonová, Th.D.

OLOMOUC 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem při tom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 16. dubna 2012

Děkuji prof. PhDr. Františku X. Halasovi, CSc. za pomoc při upřesnění tématu mé diplomové práce. Rovněž děkuji PhDr. Jitce Jonové, Th.D. za odborné vedení práce a za poskytnutí mnoha rad a podnětů při psaní této práce. Dále děkuji Mgr. Janě Březinové za jazykovou korekturu textu.

Obsah

<i>Úvod</i>	6
1. Češi a Slováci v letech 1918 – 1945	8
Vznik Československa.....	8
Situace na Slovensku.....	9
Andrej Hlinka a Slovenská ľudová strana	10
Snahy Slovenska o autonomii.....	12
Autonomie a vznik samostatného slovenského štátu	14
Slovenský štát	15
Postavení židovského obyvatelstva na Slovensku.....	17
Slovenské národní povstání.....	20
Konec války	22
Slovenský katolicismus v roce 1945.....	22
2. Katolický tisk v letech 1945-1948	24
Obnova katolického tisku	24
Časopis Katolík	25
Adolf Kajpr.....	26
Katolík a „slovenský problém“	29
Slovenské Katolícke noviny	30
Katolícke noviny a Katolík o spolupráci.....	32
3. Volby v roce 1946	36
Před volbami v českých zemích	36
Katolíci a volby.....	37
Před volbami na Slovensku	39
Po volbách.....	42
4. Proces s Jozefem Tisem a jeho následky	45
Příprava procesu.....	45
O zahájení procesu na stránkách Katolíka.....	46
Průběh procesu.....	47
Katolík k průběhu procesu.....	50
Postoj politiků a biskupů.....	51
Návrh rozsudku a intervence proti trestu smrti.....	52
Reakce na Tisovu popravu	54
Útoky proti Demokratické straně.....	56
5. Krize v letech 1947-1948 a konec demokracie	60
Tvrdomestický zázrak	60

Vznik Informbyra a údajné spiknutí na Slovensku	61
Boj o církevní školství.....	62
Politická scéna těsně před únorem 1948	64
Cenzura tisku.....	65
Státní bezpečnost.....	67
Demise ministrů.....	67
Konec Demokratické strany.....	68
Únorový převrat.....	69
Situace církve v únoru 1948	70
Nástup totality	71
<i>Doslov</i>	<i>73</i>
<i>Závěr</i>	<i>75</i>
<i>Anotace</i>	<i>76</i>
<i>Annotation</i>	<i>77</i>
<i>Použité prameny a literatura.....</i>	<i>78</i>
Prameny (tištěné)	78
Literatura.....	78
<i>Seznam zkratk.....</i>	<i>80</i>
<i>Seznam příloh.....</i>	<i>81</i>

Úvod

K napsání této práce mě inspirovalo blížící se 20. výročí rozdělení Československa, jež připadá na 1. leden 2013. Vzpomněl jsem si na události, které tomuto rozdělení předcházely, konkrétně na jaro 1990. V tomto období jednalo tehdejší Federální shromáždění o změně názvu státu. V tom, že se z názvu státu vypustí slovo „socialistická“, byla většina poslanců i občanů ať už české či slovenské národnosti více méně zajedno. Předpokládalo se, že název státu bude Československá republika, tak jako tomu bylo v letech 1918 – 1938. Zde však nastal problém. Slováci trvali na tom, aby se název státu psal s pomlčkou jako v době slovenské autonomie, která byla vyhlášena v roce 1938. Jenže u českých pamětníků tento počín vyvolával vzpomínky na rozpad tehdejšího společného státu, považovaný tehdy za zradu Slováků. Mladší generace Čechů, uvažující spíše racionálně, zase nechápala, proč by se měl měnit ve světě známý název Československo (psáno bez pomlčky). Nechápali jsme, proč Slováci lpí na této pomlčce, kterou někdy nazývali „spojovník“, jindy „rozdelovník“. Nechápali jsme, proč se konají různé manifestace a proč Slováci chtějí bojovat za něco, co Češi pokládali za malichernost.

Žil jsem více jak dvacet let v Československu a vnímal jsem rozdílnost české a slovenské mentality, přesto mě události z jara 1990 zaskočily. Bylo krátce po listopadu 1989, po mnoha spontánních demonstracích za obnovu demokracie, které se konaly v Praze i v Bratislavě, kdy člověk mohl vnímat určitou semknutost Čechů a Slováků a jejich společné směřování ke svobodě. A teď se demonstrovalo znova, ovšem atmosféru jsme, tedy alespoň z české strany, vnímali jako zcela rozdílnou. Jako by se sounáležitost Čechů a Slováků vytratila. Navíc z projevů mnoha slovenských politiků, křesťanské nevyjímaje, vyplývalo, že jsou skutečně pro rozdělení Československa na dva samostatné státy. K tomuto rozdělení nakonec 1. ledna 1993 skutečně došlo. Završilo se tak soužití Čechů a Slováků ve společném státě.

Cílem této práce je popsat, jak se vzájemné vztahy Čechů a Slováků od založení společného státu v roce 1918 vyvíjely. Protože není možné zahrnout celou historii Československa, snažil jsem se zaměřit na podle mého názoru nejdůležitější události, které vztahy Čechů a Slováků určitým způsobem poznamenaly.

Zaměřil jsem se zejména na období od skončení druhé světové války do února 1948. Vybrané události tohoto období jsem se snažil dát do souvislostí se zprávami, publikovanými v soudobém katolickém tisku. Jako hlavní zdroj informací jsem použil,

zejména český časopis *Katolík* a slovenské *Katolícke noviny*. Svou práci končím právě únorem 1948, po němž bylo až na některé výjimky vydávání katolického tisku zakázáno.

Tento zdroj informací jsem zvolil s předpokladem, že v období relativní svobody v letech 1945-1948 byla ze strany těchto periodik snaha soudobé události objektivně popsat.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola představuje události počínající založením Československa a období soužití ve společném státě, přes vyhlášení slovenské autonomie a vznik samostatného Slovenského státu až po Slovenské národní povstání a osvobození na jaře 1945.

Ve druhé kapitole je představen katolický tisk vydávaný po druhé světové válce, osobnosti, které byly s tímto tiskem spojené, jejich styl psaní, a zaměření na to, jak tisk reflektoval problém česko-slovenských vztahů.

Třetí až pátá kapitola se zaměřují na významné události v období 1945 – 1948. Protože není možné zahrnout všechny, vybral jsem ty události, které podle mého názoru nejvýrazněji formovaly vztahy mezi Čechy a Slováky.

Třetí kapitola se zabývá situací před volbami v roce 1946, jejich průběhem a výsledky, které byly v Čechách a na Slovensku zcela rozdílné.

Čtvrtá kapitola se věnuje procesu s představiteli někdejšího Slovenského státu v čele s Jozefem Tisem, který proběhl v roce 1947. Tento proces a jeho následky byly zřejmě tím, co nejvíce vztahy Čechů a Slováků ovlivnilo.

Pátá kapitola pojednává o dalších vybraných událostech, například o útocích proti slovenské Demokratické straně a údajném spiknutí, které bylo jakýmsi „předběžným únorem“ na Slovensku. Dále o zestátnění církevního školství, ke kterému došlo na Slovensku dříve než v českých zemích. Kapitola pokračuje únorovými událostmi v roce 1948, jež sice proběhly převážně Praze, ovšem jisté paralely je možné najít i na Slovensku. V závěru kapitoly je pojednáno o zákazech, které po únorovém převratu následovaly, mezi něž patřil i zákaz většiny katolických periodik.

1. Češi a Slováci v letech 1918 – 1945

28. říjen 1918 je datem vzniku Československa jako společného státu Čechů a Slováků. Po vzniku tohoto státního útvaru bylo velmi obtížné překonat rozdílný vývoj obou národů, který byl téměř tisíc let odlišný. Češi měli své království, Praha byla načas dokonce hlavním městem Svaté říše římské. I v pozdějších letech si obyvatelé českých zemí zachovali jistou formu samostatnosti, zatímco Slováci žili pod nadvládou uherského království v národnostním i v kulturním útisku. Slováci tak vnímali společný stát jako další formu nadvlády, tentokrát ze strany Čechů. Ti však tento postoj nechápali, považovali jej za nevděk. Dvacet let žili Češi a Slováci ve společném státě. Po dobu jeho existence se stále více prosazovaly snahy Slováků o určitou formu samostatnosti, které vyvrcholily vyhlášením slovenské autonomie a později, i pod vlivem situace v Evropě, vedly ke vzniku samostatného Slovenského státu v roce 1939.

Vznik Československa

První světová válka (1914-1918) vedla k rozpadu Rakousko-Uherské monarchie a ke vzniku nástupnických států, mezi nimi i Československa. O plánech na uspořádání nového státu se však mluvilo více v zahraničí než ve vlasti. Angažovali se zejména Češi a Slováci žijící ve Spojených státech. K první dohodě došlo 22. října 1915 v Clevelandu. Nový stát měl být federativní, s plnou autonomií¹ Slovenska. Slovensko mělo mít vlastní zákonodárný sněm, vlastní státní a finanční správu. Slovenština měla být státním jazykem. Tyto garance chtěli poskytnout Slovensku také čeští krajané. Problém však byl v tom, že o těchto skutečnostech rozhodovali Češi a Slováci žijící v zahraničí daleko od vlasti. O tři roky později budoucí prezident Československa T. G. Masaryk tento text přestylizoval, upřesnil a spolu s představiteli Čechů a Slováků žijících v zahraničí také podepsal. K podpisu došlo v americkém městě Pittsburgh 30. května 1918. Odtud název Pittsburská dohoda.²

Dne 28. října 1918 vyhlásil Národní výbor v Praze samostatný československý stát. O dva dny později v Turčianském svätém Martině představitelé slovenského veřejného a kulturního života jednali o poválečném uspořádání Slovenska. Výsledkem

¹ Autonomie – samospráva, svézákonnost je právo obyvatelstva určité územní jednotky rozhodovat a řešit samostatně záležitosti její vnitřní správy v rámci většího státního celku; zpravidla zahrnuje právo volit, případně zřídit vlastní legislativní i vládní výkonné orgány.

² Srov. MĚCHÝŘ, JAN, *Slovensko v Československu*, Práce, Praha 1991.

jednání byl vznik Deklarace slovenského národa ze 30. října 1918, známé rovněž jako Martinská deklarace. Paradoxní je, že účastníci martinského jednání v té době ještě nevěděli o vyhlášení samostatného Československa. Dne 1. listopadu 1918 přivezli slovenští zástupci Deklaraci do Prahy, kde byla Národním výborem nadšeně přijata. Martinská deklarace vypadala jako jasné vyjádření pro společný československý stát. Deklarace však byla formulována hodně obecně. Slovenský národ je zde označen jako „část řečově i kulturně-historicky jednotného česko-slovenského národa“. A dále: „pro tento česko-slovenský národ žádáme i my neomezené právo na sebeurčení na základě úplné nezávislosti.“ Právě tento bod se stal v dalších letech předmětem mnoha sporů.³

Snahy o sjednocení obou národů jak po stránce právní, tak i po stránce kulturní, se zejména na Slovensku setkávaly s nedůvěrou. Slováci považovali Čechy za „volnomyšlenkáře“. Připadalo jim, že postoj ke katolicismu, který byl pro Slováky zásadní, je ze strany Čechů zlehčován až zesměšňován. Také na stržení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze (3. listopadu 1918), které bylo projevem českých snah charakterizovaných heslem „Pryč od Rakouska, pryč od Říma“, reagovali Slováci velmi citlivě. I další české snahy, z nichž nejproblematictější bylo založení schizmatické Československé církve, považovali Slováci za útok na katolictví, které bylo v jejich národě hluboce zakořeněné.⁴

Situace na Slovensku

Slovenští představitelé po pádu monarchie v Uhersku (31. října 1918) nebyli schopni zorganizovat převzetí moci, proto se obrátili o pomoc do Prahy. Národní výbor, který byl nejvyšším mocenským orgánem v Čechách, jmenoval 10. listopadu 1918 Vavro Šrobára⁵ zplnomocněným ministrem pro Slovensko. Následně rozhodl Národní výbor o zřízení vojenského velitelství pro Slovensko a vydal zákon o mimořádných opatřeních na Slovensku. Po střetech československých vojenských jednotek s

³ Srov. Tamtéž, s. 17n.

⁴ Srov. VAŠKO, VÁCLAV, *Neumlčená – kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.*, Zvon, Praha 1990, s. 53.

⁵ Vavro Šrobár (1867-1950), lékař, slovenský politik, který se hlásil k názorům T.G. Masaryka a k národní i politické sounáležitosti s českým národem. V letech 1918-1920 byl faktickým diktátorem na Slovensku. Pro odpor socialistů i katolíků se musel svého úřadu vzdát. Celý život byl přesvědčeným „Čechoslovákem“. V samostatné Slovenské republice (1938-1945) organizoval hnutí odporu, orientované na londýnskou exilovou vládu Edvarda Beneše. V roce 1945 byl předsedou Slovenské národní rady, později zastával další vládní funkce. A to i po únoru 1948, kdy se stal ministrem unifikací. Srov. MĚCHÝŘ, J., *Slovensko v Československu*, s. 21.

jednotkami vyslanými z Budapešti bylo obsazení Slovenska formálně dokončeno přesídlením Šrobára do Bratislavy 4. února 1919. Bratislavu vítězné mocnosti Dohody (Francie, Velká Británie, USA) odebraly Maďarsku a stala se hlavním městem Slovenska. V Bratislavě poté došlo k dalším tvrdým bojům, zejména proti německým a maďarským obyvatelům, při nichž byly i oběti na životech. Tyto boje však nebyly poslední. V květnu 1919 vtrhla na Slovensko maďarská armáda, která obsadila více než polovinu země. V Prešově vyhlásila tzv. Republiku rad v čele s Čechem Antonínem Janouškem. Zasáhly však opět vítězné mocnosti Dohody a po jejich ultimátu maďarská vojska Slovensko opustila.⁶

Jmenování Šrobára plnomocným ministrem pro Slovensko a jeho diktátorské chování, týkající se například zavádění mimořádných opatření i v době, kdy už bezprostřední vojenské ohrožení Slovenska pominulo, bylo kritizováno především slovenskými sociálními demokraty. Pro svůj antiklerikalismus byl však tento politik vnímán značně nepřátelsky rovněž slovenskými katolíky.⁷

Andrej Hlinka a Slovenská ľudová strana

Jako určitou reakci na Šrobárovo působení je možné vnímat založení Slovenské ľudové strany (19. prosince 1918) knězem Andrejem Hlinkou.⁸

Představitelé SLS zpočátku projevovali loajalitu jak ke společnému státu, tak také k jeho prezidentu Masarykovi. Shromáždění Rady katolických kněží, konané v listopadu 1918 v Ružomberku, s radostí souhlasilo se spojením českého a slovenského národa v jednom státě. Kromě toho vyslovilo požadavek, aby ze slovenských biskupských stolců byli odstraněni maďarští biskupové, kteří se vyslovovali za setrvání Slovenska v Uhersku. Na návrh československé vlády jmenoval Řím nové slovenské biskupy. Těmi se stali Marián Blaha (Banská Bystrica), Karol Kmeťko (Nitra), Ján Vojtaššák (Spišská Kapitula) a Pavol Jantausch (Trnava).⁹

⁶ Srov. MĚCHÝŘ, J., *Slovensko v Československu*, s. 23.

⁷ Srov. Tamtéž, s. 25.

⁸ Andrej Hlinka (1864-1938), katolický kněz, politik. Před první světovou válkou byl znám jako odpůrce útlaku Slováků ze strany Maďarů. V roce 1918 spolupodepsal Martinskou deklaraci. Zasadil se o společné soužití Čechů a Slováků. Později jako vůdce SLS (od roku 1925 HSLS) prosazoval autonomii Slovenska na bázi Pittsburské dohody. Hlinkova osobnost vzbuzovala určitou averzi mezi Čechy a Slováky. Českou veřejností byl považován za separatistu. Hlinka však bojoval za svébytnost slovenského národa a autonomii Slovenska v rámci Československé republiky. Zemřel sedm týdnů před tím, než se slovenská autonomie stala skutečností. Srov. MĚCHÝŘ, J., *Slovensko v Československu*, s. 17.

⁹ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 54n

Andrej Hlinka odjel v září 1919 do Paříže, kde vítězné mocnosti Dohody jednaly o poválečném uspořádání Evropy. Hlinka zde chtěl prezentovat Slovensko jako samostatný mezinárodně právní subjekt. Žádný významný politik jej však nevyslechl. Po návratu byl kritizován nejen opozicí, ale i svými spolustraníky. Vláda rozhodla dokonce o jeho uvěznění, pro které jako důvod našla opuštění republiky bez platného pasu. Po osmi měsících však byl Hlinka propuštěn. Snad právě v této době došlo k jeho odklonu od „čechoslovakismu“ k radikálnímu „autonomismu“.¹⁰

V polovině roku 1920 vydali slovenští biskupové pastýřský list o náboženské situaci na Slovensku. Tuto situaci označili za žalostnou ze tří hlavních důvodů: 1. založení rozkolné Československé církve, která svádí lid pod záminkou plnějšiho a srozumitelnějšího náboženského života (přijímání podobojí, národní liturgie); 2. hmotářská představa života a pomlouvání církve, že nedostatečně pečuje o člověka; 3. útoky proti církvi a jejím institucím.¹¹

Hlavní političtí představitelé českého a slovenského katolicismu – čeští lidovci a slovenští ľudáci – nedokázali najít společnou řeč, nedokázali se přenést přes nezdravě chápaný nacionalismus. Čeští katolíci obviňovali slovenské z toho, že nejsou dostatečně státotvorní. Pro slovenské katolíky představovalo velký problém právě založení schizmatické Československé církve. Obviňovali proto z „husitství“ všechny Čechy, přestože velká většina českého kléru zůstala věrná Římu. Problematické bylo také to, že Andrej Hlinka, ve snaze získat co nejvíce hlasů a tím i finančních prostředků, umožnil připustit do vedení SLS „maďaróny“¹², kteří vyvolávali protičeské nálady.¹³

V roce 1919 došlo na Slovensku k zestátnění dvaceti katolických gymnázií. Toto opatření pokládali slovenští lidovci (ľudáci) za velkou křivdu, zvláště když k něčemu podobnému v českých zemích nedošlo. Toto zestátnění se netýkalo ani slovenských evangelických škol. Ľudáci žádali navrácení alespoň některých gymnázií, k tomu však nedošlo. Hlavní vinu připisovali slovenští katolíci Vavrovi Šrobárovi, který se v září 1921 stal ministrem školství. Ľudáci se rozhodli protestovat tím, že v parlamentním hlasování nepodpoří vládní rozpočet. Slovenská ľudová strana byla v té době součástí

¹⁰ Srov. MĚCHÝŘ, J., *Slovensko v Československu*, s. 29.

¹¹ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 54.

¹² Na Slovensku existovala vrstva lidí, kteří byli sice rodem Slováci, ale přesvědčením, které však vycházelo ze zjištěných důvodů, Maďaři tzv. maďaróni. Tito lidé ve snaze získat významné společenské postavení popírali svůj slovenský původ a díky tomu se jim dařilo získávat významná místa ve státní správě a v úřadech, jak světských, tak i církevních. Jedním z nejvýznamnějších „maďarónů“ byl právník a politik Vojtech Tuka. Srov. MĚCHÝŘ, J., *Slovensko v Československu*, s. 21.

¹³ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 55.

Československé strany lidové. Její předseda Jan Šrámek¹⁴ apeloval na stranickou disciplínu a chtěl, aby ľudáci hlasovali pro rozpočet. Předseda SLS Hlinka odmítl a v listopadu 1921 spolu s dvanácti dalšími poslanci opustili Šrámka. Samostatná strana si později (v roce 1925) dala jméno Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS).¹⁵

Snahy Slovenska o autonomii

Kromě politické situace přispěly ke snahám Slovenska o autonomii také sociální poměry. V letech 1919-1930 odešlo za prací na Slovensko okolo 100 000 lidí, převážně Čechů, z nichž velká část pracovala zejména ve státních a veřejných službách. Podíleli se na rozvoji hospodářství i kultury. Postupně však dorůstala generace Slováků, kteří byli, na rozdíl od předchozí generace, schopni některé důležité funkce ve státní a veřejné správě převzít. Ovšem ze strany Čechů panovala vůči nim nedůvěra, což zase Slováci viděli jako určitou formu útlaku. Za prací šli však také Slováci do Čech. V letech 1921-1930 přesídlilo do Čech kolem 30 000 lidí z Moravy, Podkarpatské Rusi a zejména ze Slovenska. Rozdíl byl v tom, že nepůsobili ve státních a veřejných službách, ale většinou pracovali jako dělníci. Za stejnou, případně nižší mzdu museli odvádět vyšší výkony než dělníci čeští. Ti tak na své slovenské kolegy pohlíželi jako na konkurenci. Uvedené problémy zvýraznila hospodářská krize ve 30. letech a s ní spojená nezaměstnanost.¹⁶

Slovenské snahy o autonomii pokračovaly. V roce 1932 vydali představitelé HSLS společně s Národní stranou, kterou vedl evangelický farář Martin Rázus, prohlášení o autonomii. Odvolávali se zde na Pittsburskou dohodu, podepsanou mezi jinými také prezidentem Československa T. G. Masarykem: „*Osobitosť slovenského národa, ktoré se ani za cenu republiky nezříkame, vyžaduje uznání suverénních práv a jim odpovídající formu politického života. Za takovou jedinou formu pokládajú Slováci*

¹⁴ Jan Šrámek (1870-1956), kněz, politik. Od roku 1899 vůdce Moravskoslezské křesťanskosociální strany. V letech 1907-1918 poslanec rakouské říšské rady, v letech 1918-1938 poslanec Národního shromáždění a člen československé vlády. Zakladatel Československé strany lidové, v letech 1919-1938 její předseda. V době druhé světové války působil jako předseda londýnské exilové vlády. V letech 1945-1948 byl opět předsedou Československé strany lidové. Dále byl v tomto období poslancem Národního shromáždění a náměstkem předsedy vlády. 20. února 1948 byl mezi ministry, kteří podali demisi. V březnu 1948 byl při údajném pokusu o opuštění republiky zadržen a až do své smrti žil v internaci. Srov. HANUŠ, Jiří, *Malý slovník osobností českého katolicismu*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2005, s. 151.

¹⁵ Srov. VNUK, FRANTIŠEK, *Stopäťdesiat rokov v živote národa – Slovensko v rokoch 1843 – 1993*, Lúč, Bratislava 2004, s. 162n.

¹⁶ Srov. MĚCHÝŘ, J., *Slovensko v Československu*, s. 27.

autonomii Slovenska, která je bezprostředním výsledkem slovenské politické tradice a smluv, uzavřených v době osvobozovací akce mezi Čechy a Slováky.“ Zatímco prezident Masaryk se Pittsburskou dohodou necítil vázán a pokládal ji za jeden z mnoha předrevolučních programů, které již byly překonány, Slováci považovali zmíněnou dohodu za klíčovou. Jejich požadavky byly mimo jiné tyto: uznání svébytnosti slovenského národa a slovenštiny jako jediného úředního a vyučovacího jazyka na Slovensku; správu slovenských záležitostí svěřit Slovákům, a zároveň jim zajistit přiměřené zastoupení v československých úřadech; nepodporovat protináboženskou a proticírkevní propagandu, zachovat církevní školství; uplatňovat zásadu rovnosti Čechů a Slováků. A rovněž chtěli, aby se Pittsburská dohoda stala součástí československé ústavy.¹⁷

V prezidentských volbách v roce 1935 hlasovali ľudáčtí poslanci pro Edvarda Beneše, který jim ještě před volbou přislíbil, že bude-li zvolen, vyřeší do jednoho roku „slovenský problém“, čímž měl na mysli postavení Slovenska v rámci Československé republiky. Sjezd HSĽS však vydal dvě rezoluce - umírněnou, která obsahovala snahu zmíněný „problém“ řešit, druhá rezoluce byla rozdílná, kritizující československou zahraniční politiku. Tato rezoluce byla dílem radikálního křídla ľudové strany, podle jehož názoru nebylo možné s Čechy jednat. Autonomistické hnutí se postupně stále více prosazovalo. V roce 1938, po obsazení Rakouska Německem a po české mobilizaci, chtěl prezident Beneš stále řešit „slovenskou otázku“. Odmítal však autonomii na základě Pittsburské dohody, a rovněž trval na koncepci jediného československého národa. K tomu pohledu přispívalo i nebezpečí německé expanze. Ľudáci navázali kontakty s německou i maďarskou opozicí. V červnu 1938 podali návrh zákona o slovenské autonomii.¹⁸

Dne 16. srpna 1938 zemřel předseda HSĽS Andrej Hlinka. Jeho nástupcem se stal Jozef Tiso.¹⁹

Dne 29. září 1938 byla podepsána Mnichovská dohoda, na jejímž základě bylo Československo nuceno vydat Německu pohraniční oblasti osídlené německým

¹⁷ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 55n.

¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 56n.

¹⁹ Jozef Tiso (1887-1947) kněz, politik. V letech 1915-1918 byl spirituálem a profesorem náboženství na gymnáziu v Nitře, 1918-1920 působil jako profesor morální a pastorální teologie, 1920-1925 jako biskupský tajemník v Nitře. Poté byl děkanem v Bánovcích nad Bebravou. Od začátku 20. let byl funkcionářem a mluvčím Hlinkovy slovenské ľudové strany, v letech 1938-1945 jejím předsedou. V letech 1925-1939 byl poslancem Národního shromáždění. V říjnu 1938 byl jmenován předsedou vlády autonomního Slovenska a tím také členem československé vlády. V roce 1939 byl zvolen prezidentem samostatné Slovenské republiky. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 156.

obyvatelstvem. K jednání mezi prezidentem Benešem a delegací Ľud'áků vedenou Josefem Tisem, naplánovanému na 4. října, už nedošlo, protože Beneš se rozhodl na svůj prezidentský úřad abdikovat. Dne 5. října se rozloučil s občany pokořeného státu a odletěl do londýnského exilu.²⁰

Autonomie a vznik samostatného slovenského státu

Dne 6. října 1938 vyhlásili v Žilině zástupci HSĽS slovenskou autonomii. Žilinský manifest podepsali i politici a zástupci dalších slovenských politických stran a to i těch, které dosud zastávaly myšlenku společného československého státu. Pražská vláda tento krok akceptovala. Předsedou slovenské autonomní vlády byl jmenován Josef Tiso. Z české strany byla autonomie Slovenska vnímaná negativně. Nešlo ani tak o samotný fakt této autonomie, jako spíše o to, že k jejímu vyhlášení došlo v kritickém čase po podepsání Mnichovské dohody, která byla Čechy, na rozdíl od slovenské autonomie, vnímána jako značné omezení jejich práv.²¹

Stejně negativně jako na vyhlášení slovenské autonomie pohlíželi Češi i na působení Slovenské Ľudové strany, která k této autonomii největší měrou přispěla. Přestože program HSĽS vycházel ze zásad papežských sociálních encyklik *Rerum novarum* a *Quadragesimo anno*, šance na prosazování křesťanských zásad ve veřejném a politickém životě nebyly velké. V Ľudové straně se prosazovali radikálové, u nichž převládaly sklony k nacismu. Základnou těchto radikálů se stala Hlinkova garda, jejíž členové, zaměřeni především proti Čechům a Židům, se dopouštěli mnoha nezákonností, omezování občanských svobod i loupeží. Protičeské nálady vyvrcholily na Slovensku začátkem roku 1939. Pražská vláda zareagovala na tuto situaci sesazením Josefa Tisa a vyhlášením stanného práva (10. března.1939). Bylo zatčeno několik desítek Ľud'áckých a gardistických představitelů.²²

Slovenským ministerským předsedou byl jmenován Karol Sidor.²³

²⁰ Srov. VNUK, F., *Stopädesiat rokov v živote národa*, s. 184.

²¹ Srov. MĚCHÝŘ, J., *Slovensko v Československu*, s. 46n.

²² Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 59n.

²³ Karol Sidor (1901-1953), slovenský publicista a politik. Byl stoupencem a obdivovatelem Andreje Hlinky. Od roku 1932 redigoval časopis „Slovák“, později řídil tiskové záležitosti celé HSĽS. Patřil mezi nejaktivnější stoupence autonomie Slovenska. V roce 1938 organizoval ozbrojenou složku Ľudové strany - Hlinkovu gardu a stal se jejím velitelem. Od roku 1935 byl poslancem. V prosinci 1938 se stal členem slovenské autonomní vlády, 9. března 1938 jejím předsedou. Poté, co 14. března 1938 odmítl vyhlásit slovenskou samostatnost, musel odejít do ústraní. Působil jako vyslanec Slovenské republiky ve

Ve dnech 13. a 14. března byli pozváni k jednání s Adolfem Hitlerem do Berlína za českou stranu prezident republiky Emil Hácha²⁴ a za Slovensko předseda HSLS Jozef Tiso, který nahradil ministerského předsedu Sidora, jenž účast na tomto jednání odmítl. Hitler předložil Tisovi návrh na samostatnost Slovenska. Tiso vyslovil přání, aby se o této záležitosti mohl poradit. Telefonicky hovořil z Berlína s Háchou, kterého požádal, aby na další den svolal slovenský sněm. Dne 14. března 1939 vyhlásil Slovenský krajský sněm samostatný slovenský stát, nazvaný 21. července téhož roku Slovenskou republikou. Z Tisova projevu na slovenském sněmu vyzněla Hitlerova nabídka na vytvoření samostatného Slovenska jako ultimátum. Vznik samostatného státu snad přijala většina slovenského národa s určitou nadějí. Hned následující den (15. března 1939) však spoustou z nich otřásla německá okupace Čech a Moravy. Slováci se snažili dokázat všem svou životaschopnost, snahu o zvýšení hospodářské a kulturní úrovně samostatného státu, což se jim i díky vnějším okolnostem celkem dařilo.²⁵

Slovenský stát

Vatikánská diplomacie Slovenskou republiku uznala, přesto se k ní chovala rezervovaně. I po 15. březnu 1939 pokračoval Vatikán ve svých diplomatických stycích s Československem. Samostatné Slovensko trvalo na tom, že mezi ním a bývalým Československem neexistuje žádná kontinuita. Svůj postoj k Československu dal Vatikán najevo tím, že ihned po obsazení země německými vojsky neodvolal pražského apoštolského nuncia, kterým byl mons. Saverio Ritter. Ritter se musel vrátit do Říma až poté, kdy Němci vypověděli zahraniční diplomaty ze země. Koncem dubna 1939 byl Ritter pověřen k zastupování Vatikánu u slovenské vlády. Odjel do Bratislavy, odkud se však po jednáních a zjištění slovenského stanoviska vrátil zpět do Říma. Vatikán totiž

Vatikánu. Po druhé světové válce žil v Kanadě. Československý soud odsoudil Sidora v nepřítomnosti ke 20 letům vězení. Srov. MĚCHÝŘ, J., *Slovensko v Československu*, s. 45.

²⁴ Emil Hácha (1872-1945), právník, prezident protektorátní republiky. Po vzniku Československa stál u založení Nejvyššího správního soudu v Praze. V roce 1925 se stal jeho prezidentem. Od roku 1920 působil jako docent srovnávacího práva na Právnické fakultě UK. Byl věřícím katolíkem spíše konzervativním. Jistý konzervativní postoj zastával i k první republice. Prezidentem protektorátní republiky byl zvolen 30. listopadu 1938. Po podepsání vynuceného souhlasu s okupací českých zemí se 16. března 1939 stal státním prezidentem protektorátu Čechy a Morava. V té době už byl vážně nemocen a v průběhu válečných let z tohoto důvodu nemohl svou funkci řádně vykonávat. Od května 1944 byl zastupován ministerským předsedou. V roce 1945 byl v Lánech zatčen a odvezen do nemocnice na Pankráci, kde brzy zemřel. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 45.

²⁵ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 60n.

nesouhlasil se slovenskou podmínkou, že by Ritterovo působení nebylo pokračováním diplomatické mise v Československu. Až v květnu 1940 poslal Vatikán na Slovensko diplomata nižší funkce, mons. Giuseppe Burzia, který byl pověřen prozatímním vedením nunciatury. Tento krok Vatikánu naznačoval, že Svatý Stolec nemá v úmyslu ani do budoucna poslat na Slovensko apoštolského nuncia.²⁶

Stejně rezervované bylo i schválení, aby kněz Josef Tiso stál v čele státu. Jasný nesouhlas však zřejmě vysloven nebyl. Podle výpovědi trnavského světitího biskupa Buzalky, který svědčil při pozdějším procesu s Jozefem Tisem, vyslovil papež obavy z toho, zda je vhodné, aby funkci prezidenta Slovenské republiky zastával kněz, a všechny případné problémy nového státu by se tak mohly obrátit nejen proti knězi samotnému, ale proti církvi vůbec.²⁷ Buzalka podle své výpovědi uznal, že by bylo vhodnější, aby stát řídil poctivý katolík-laik, ale zvolení Tisa prezidentem označil jako spontánní vůli národa.²⁸

Dne 23. března 1939 uzavřelo Slovensko tzv. ochrannou smlouvu s Německem. Německo mělo respektovat suverenitu samostatného státu, Slovensko se zavázalo vést takovou politiku, která bude v souladu se zájmy německé říše. Až na výjimky, tvořené ochrannými pásmy u hranic protektorátu, nebyly na Slovensku německé vojenské jednotky. Na některých slovenských ministerstvech však působili poradci dosazení tam německou říší.²⁹

Slováci, ač byli šťastní ze své samostatnosti, nemohli nevnímat to, že Německo si podrobuje okolní státy, a stejně tak nedokázali přijmout církví odsouzenou nacistickou ideologii. Jejich postoj, včetně vedoucích představitelů HSĽS vůči Němcům byl značně nedůvěřivý až nepřátelský. Toto napětí vyvrcholilo snahou Němci uznávané Hlinkovy gardy a ministerského předsedy Tuky o nacistický puč. Přípravy této akce však byly prozrazeny a reakcí prezidenta Tisa bylo odvolání některých čelních představitelů Slovenského státu z jejich funkcí. Po další intervenci Tuky u Hitlera byl Jozef Tiso pozván do Salcburku, kde musel tyto události vysvětlovat. Tuka byl odhodlán zavést na Slovensku národní socialismus podle německého vzoru. Proti němu stála opozice tvořená prezidentem Tisem, vedením HZĽS, vládou a parlamentem. Tuka se stal mezi obyvateli Slovenska nenáviděným, stejně jako Hlinkova garda, kterou dříve

²⁶ Srov. HALAS, FRANTIŠEK XAVER, *Neklidné vztahy*, Trinitas, Svitavy ve spolupráci s Křesťanskou akademií Řím 1998, s. 58n.

²⁷ K otázce působení kněží v politice více v závěru 4. kapitoly.

²⁸ Srov. ČULEN, KONŠTANTÍN, *Po Svätoplukovi druhá naša hlava*, in MURÍN, KAROL, *Vzpomienky a svedectvo*, Garmond, Partizánske 1992, s. 422n.

²⁹ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 63n.

přijímali. Odpor většiny Slováků vůči Němcům vzrůstal. Salzburské jednání mělo však přímé důsledky, kterými byla účast Slovenska na válce proti Sovětskému svazu, a zejména protižidovská opatření.³⁰

Postavení židovského obyvatelstva na Slovensku

Radikálové sympatizující s Německem naléhali na vládu, aby také na Slovensku zavedla protižidovská opatření, jejichž vzorem měly být norimberské rasové zákony. Štvavé články proti židům se objevovaly zejména v tiskovém orgánu Hlinkovy gardy, ale též např. ve Slováku a v Národních novinách. Množily se urážky i krádeže, Židům bylo bráněno v účasti na veřejném životě. Propaganda zdůvodňovala zásahy proti Židům hlavně sociální spravedlností. Například počet židovských lékařů nebo advokátů měl být zredukován podle procenta Židů vůči ostatnímu obyvatelstvu. Tyto zásahy měnily postoj slovenské veřejnosti. Zatímco dříve byli Židé bráni jako cizí těleso na národním těle, nyní v roli pronásledovaných získávali sympatie veřejnosti. Poslanci při projednávání protižidovských zákonů projevovali určitou snahu u umírněnost. Oproti tomu vznikl v Bratislavě z iniciativy ministerského předsedy Tuky Ústřední hospodářský úřad, který měl vyloučit Židy z hospodářského i sociálního života. Bylo zlikvidováno přes deset tisíc židovských podniků. Židovské děti byly vylučovány ze škol, proti čemuž marně protestovalo ministerstvo školství i církev. Židé museli odevzdat cenný majetek, a rovněž mohli být vypovězeni z bytů, které dosud obývali. Ministerstvo vnitra pověřilo policii a zástupce Hlinkovy gardy k provádění domovních prohlídek, jež měly kontrolovat dodržování protižidovských opatření.³¹

Dne 9. září 1941 bylo vydáno vládní nařízení, známé jako „židovský kodex“, které mělo předchozí opatření „legalizovat“. Na nátlak Němců, bez vědomí prezidenta a vlády je vydal ministerský předseda Tuka. Podle tohoto kodexu byl Židem každý, kdo pocházel nejméně ze tří židovských prarodičů, nebo pokud se jako „míšenec“ hlásil k židovskému náboženství. Židé museli být viditelně označeni žlutou hvězdou. Kodex dále obsahoval celou řadu diskriminačních opatření jak sociálních, tak i hospodářských, jež vyvolala odpor v hospodářských i církevních kruzích. Vzhledem k postavení Slovenska vůči Německu nebylo možné tento kodex odvolat. Proto se ho snažili jeho

³⁰ Srov. Tamtéž.

³¹ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 68.

odpůrci, mezi které patřil i prezident Tiso, všemožně obcházet nebo alespoň různými výjimkami zmírňovat.³²

Koncem roku 1941 jednal Vojtech Tuka o možnosti vyvézt nezaměstnané Židy do Polska, kde měli podle něj jako doma nevyužité pracovní síly pracovat ve prospěch Německa. Až po uzavření dohody (3. března 1942) oznámili vládě tuto skutečnost Tuka společně s ministrem vnitra Machem. Po zprávě o připravovaných deportacích obdržel prezident Tiso memoranda od Svazu rabínů i od dalších židovských organizací. Svolal předsednictvo HSĽS, které vydalo prohlášení, že židovskou otázku je třeba řešit v souladu s křesťanskou morálkou. Výslovný zákaz deportací však nevydalo. O této otázce jednal Slovenský sněm a Státní rada, u kterých ministr Mach intervenoval. Přes protesty ministerstva hospodářství a dalších organizací z celého Slovenska ani zde nebyl vysloven jasný nesouhlas s deportacemi.³³

Vatikán proti deportacím Židů od počátku protestoval, a to verbálními nótami i ústně. Důrazně upozorňoval, že deportace odporují lidskosti a spravedlnosti. Připomínal také to, že prezidentem Slovenska je kněz, což znamená velké nebezpečí, že zodpovědnost bude později připočtena celé katolické církvi. Jak prohlásil státní sekretář Tardini: „*Je to neštěstí, že prezidentem Slovenska je kněz. Každý chápe, že Svatý stolec nemůže zastavit Hitlera. Ale kdo pochopí, že neumí udržet na uzdě kněze?*“ Již 12. listopadu 1941 Státní sekretariát vyslanec Sidorovi sdělil, že „*Svatý stolec přijal s hlubokým žalem zprávu, že i na Slovensku, tedy v zemi, jejíž celé obyvatelstvo se hlásí k nejlepším katolickým tradicím, bylo dne 9. září tohoto roku uveřejněno „vládní nařízení“, které stanoví zvláštní „rasové zákonodárství“ obsahující různá opatření, která jsou v otevřeném rozporu s katolickou věroukou*“.³⁴

Na uvedenou vatikánskou nótu však ministerstvo zahraničí Slovenska odpovědělo až po pěti měsících. Vyslanec Sidor předal odpověď kardinálu Maglionemu 23. května 1942. V tomto dokumentu se píše o jednání mezi slovenskou a německou vládou o řešení židovského problému v Evropě: „*...dospělo se k názoru, že emigrace slovenských Židů je jen částí rozsáhlého integrálního programu...Slovensko má být prvním státem, jehož obyvatelstvo židovského původu Německo přijme...Slovenští Židé budou umístěni na různých místech v okolí Lublina, kde zůstanou navždy. Árijské obyvatelstvo bude z tohoto území přemístěno a bude zde zorganizován výlučně židovský*

³² Srov. Tamtéž, s. 69n.

³³ Srov. Tamtéž, s. 70n.

³⁴ MACHULA, JAROMÍR, *Vatikán a Československo (1938-1948)*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998, s. 56.

obvod s vlastní správou, kde budou moci Židé žít spolu a postarat se o svou existenci vlastní prací. Rodiny zůstanou pohromadě.“ Informace poskytované slovenskou vládou byly v rozporu se zprávami vatikánského diplomata. Vládní představitelé Slovenska zločiny páchané na židovském obyvatelstvu neustále zkreslovali a snažili se je různými prostředky omlouvat.³⁵

O židovské otázce se jednalo také ve Slovenském sněmu. Po mnoha neúspěšných intervencích jeho předsedy Sokola u ministerského předsedy Tukey došlo k dalšímu projednávání otázky deportací v prosinci 1942. Již dříve, v říjnu 1942 došlo aspoň k jejich dočasnému zastavení. K pokračování deportací, které mělo následovat na jaře 1943 už nedošlo. Podle vzpomínkového zápisu tehdejšího ministra Macha o tom rozhodl dopis, který poslal vládě spišský biskup Ján Vojtaššák. Jednalo se o přílohu k židovskému memorandu, v níž se popisoval osud deportovaných Židů. Z této zprávy bylo zřejmé, že byli vyvezeni v podstatě na smrt. Do té doby prý Mach pokládal odsun židovských obyvatel za dílo historické spravedlnosti.³⁶

Tragédie slovenských Židů vrcholila na podzim 1944 po potlačení Slovenského národního povstání. Vyslanec Burzio odeslal 26. října 1944 do Říma telegram, kde píše: *„Kroky na záchranu Židů před deportací zůstaly bez účinku; deportace jsou v proudu a hon na ukryté Židy pokračuje. Následkem okupace zmizely i poslední zbytky slovenské nezávislosti. Vláda a prezident republiky servilně vykonávají příkazy okupačních úřadů.*³⁷

Během deportací židovského obyvatelstva v období od 25. března do 20. října 1942 bylo ze Slovenska deportováno 57 628 Židů, z nichž se po skončení války vrátilo jen okolo 800. Od konce srpna 1944 do 9. prosince téhož roku, kdy už bylo Slovensko okupovanou zemí, zatkly jednotky SS celkem 9 653 Židů. Z nich 8 975 bylo odvečeno do německých koncentračních táborů. Zbývající byli zřejmě zavražděni. Největší hromadný hrob byl objeven v Kremničke u Banské Bystrice. Díky pomoci slovenských lidí se podařilo zachránit kolem 10 000 Židů. Svůj azyl našli často na farách či v kláštorech, jejichž nedotknutelnost do jisté míry respektovali jak nacisté, tak i zbytky Hlinkovy gardy.³⁸

³⁵ Tamtéž, s. 55.

³⁶ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 71.

³⁷ MACHULA J., *Vatikán a Československo (1938-1948)*, s. 58.

³⁸ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 76.

Slovenské národní povstání

Důležitou událostí nejen pro poválečný vývoj Slovenska, ale i celé Československé republiky, se stalo Slovenské národní povstání. Na jeho přípravě se podílely tři skupiny. Na jedné straně stáli zástupci armády a občanského bloku, ze kterého později vznikla Demokratická strana, na druhé straně stáli komunisté. Vojákům a demokratům šlo především o protifašistický odboj. Usilovali o obnovu Československého státu a orientovali se tak na prezidenta Beneše a exilovou vládu v Londýně. Komunistům šlo v první řadě o sociální revoluci. Byli orientováni na Moskvu, na jejíž příkaz byli v podstatě nuceni přijmout ideu společného Československa. Tyto roztržité skupiny uzavřely koncem roku 1943 tzv. Vánoční dohodu a ustanovily Slovenskou národní radu, která měla zajistit přípravy na povstání.³⁹

V té době už více než rok působilo na Slovensku partyzánské hnutí vedené sovětskými důstojníky, podporované a zásobované i místními lidmi. Akce partyzánů znamenaly nebezpečí německé okupace Slovenska, a tím také ohrožení národního povstání. Koncem srpna 1944 obsadily partyzánské oddíly některá okresní města. V Ružomberku zlikvidovaly jednotku SS, v Martině zastavily berlínský rychlík, jinde zatarasily železniční tunely. Partyzánské aktivity zapříčinily, že večer 29. srpna 1944 oznámil ministr národní obrany generál Čatloš, že slovenská vláda požádala Německo o nastolení pořádku na Slovensku.⁴⁰

Dne 30. srpna 1944 obsadili vojáci, připravující povstání, Velitelství pozemních vojsk v Banské Bystrici a ve spojení s Vavro Šrobárem vyhlásili začátek povstání a obnovu Československa. Komunisté byli tímto zaskočeni. Gustáv Husák⁴¹ špatně snášel, že hlavní iniciativa nebyla na jejich straně, a že tuto akci „odstartovali“ straničtí rivalové Šrobár a podplukovník Mirko Vesel. Osvobozena byla přibližně třetina

³⁹ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 79.

⁴⁰ Srov. VNUK F., *Stopäťdesiat rokov v životě národa*, s. 215.

⁴¹ Gustáv Husák (1914-1991), právník, politik. Od svých 20 let byl členem komunistické strany. Byl odpůrcem prvního československého státu, ovšem rezervovaný postoj zastával i k samostatnému Slovensku. Po vypuknutí slovenského povstání se stal místopředsedou SNR. Po válce byl jmenován předsedou Sboru pověřenců. Z tohoto postu byl odvolán v roce 1950, kdy byl obviněn z „buržoazního nacionalismu“. V roce 1954 byl odsouzen na doživotí. Propuštěn byl při amnestii v roce 1960, o tři roky později byl politicky rehabilitován. Na jaře 1968, jako zastávce reformy v komunistické straně i ve společnosti, se stal místopředsedou vlády. Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 vystupoval jako stoupenec Moskvy. V dubnu 1969 se stal po Alexandru Dubčekovi generálním tajemníkem ÚV KSČ. S Husákovým jménem je spojena tzv. normalizace 70. let. V roce 1975 se stal prezidentem Československa. Funkce generálního tajemníka se vzdal v roce 1987. Prezidentem byl až do 10. prosince 1989, kdy byl po listopadových událostech donucen odstoupit. Celý život vystupoval jako ateista, ovšem před svou smrtí požádal katolického kněze o návštěvu a zřejmě i o udělení svátostí. Srov. PACNER, KAREL, *Osudové okamžiky Československa*, Themis, nakladatelství MV ČR, Praha 1997, s. 454.

Slovenska. Mezi vojenskými a partyzánskými jednotkami, podílejícími se na tomto osvobození, však vznikalo značné napětí. Vojáci chtěli zůstat nad politickými stranami, což bylo v československé armádě obvyklé. Partyzáni sympatizovali s komunisty a více méně se stali jejich ozbrojenou složkou. Slovenská národní rada, ustavená jako revoluční parlament, zřídila Sbor pověřenců, jenž byl v podstatě slovenskou vládou. Při jeho formování hráli hlavní úlohu komunisté, kteří se systematicky snažili obsadit klíčové posty ve většině resortů. Stejně tak se snažili ovládnout rozhlas a tisk. Pořádali manifestace, sjezdy, veřejná shromáždění. Zahájili tak přípravu k uchopení veškeré moci na Slovensku.⁴²

Podle Františka Vnuka toto povstání nebylo „národním“, „*nebylo pohybem, do kterého by se lid nadšeně, dobrovolně a masově zapojoval [...] lid byl událostmi překvapen, zstrašen a stavěl se k nim rezignovaně a apaticky. Byl pouze pasivní obětí v konfliktu dvou cizích totalitních ideologií [...] Hesla jako „Smrt německým okupantům“ nezněla přesvědčivě, protože Němci před povstáním nebyli a přišli k nám v důsledku povstání. Lidi nemohly nadchnout výzvy jít do boje za svobodné Česko-Slovensko, protože každý přemýšlející člověk věděl, že žádná Č-SR nemůže nahradit samostatnost. Bylo zbytečné řečnit lidem o boji proti fašismu, když málokdo na Slovensku o fašismu něco věděl a ještě méně se o něj staral.*“⁴³

Jak na přípravách, tak i na vlastním průběhu povstání se nijak výrazně nepodíleli katolíci. Komunisté i demokraté projevovali vůči katolické církvi značné antipatie. Ke komunistům se katolíci pochopitelně nehlásili, demokraté naopak o významné katolické osobnosti nestáli. Jedním z prvních právních rozhodnutí v době povstání se stalo zestátnění slovenského církevního školství, ke kterému došlo 6. září 1944. Na otázku, proč si tímto aktem zneprátelili katolíky, měl údajně tehdejší předseda SNR Šrobár odpovědět v tom smyslu, že pokud by církevní školství neovládli teď, nemuselo by se jim to již v budoucnu povést.⁴⁴

Dne 30. října 1944 přijel prezident Tiso do Banské Bystrice vykonat přehlídku německých vojsk a udělit vojenská vyznamenání příslušníkům SS a wehrmachtu. Na otázku, jak se k tomuto aktu mohl Tiso snížit, se snažil odpovědět Dr. Ján Balko, někdejší člen Státní rady. Balko uvádí, že před obsazením Banské Bystrice za ním přišli zástupci z Banské Bystrice a z Martina, kteří ho požádali o intervenci u Tisa, protože se

⁴² Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 80n.

⁴³ VNUK F., *Stopäťdesiat rokov v živote národa*, s. 217.

⁴⁴ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 82.

obávali, že obě města mohou být stejně jako Lidice srovnána se zemí. Tiso slíbil, že se přimluví u vyslance Ludina a u generála Höffleho. Podle Balka Tiso se svou přimluvou úspěšně a, ve snaze neuzavřít si cestu k dalším přimluvám ve prospěch Slováků, souhlasil se svou účastí na německých oslavách. Jeho účast v Banské Bystrici a následně publikované fotografie se pak po válce staly příležitostí k proticírkevním útokům.⁴⁵

Slovenské národní povstání bylo po dvou měsících zatlačeno do hor, kde pokračovaly partyzánské boje. Za slovenského povstání a během dalších bojů až do jeho potlačení padlo 4100 povstalců, dalších 15 000 bylo odvečeno do Německa buď do koncentračních táborů, nebo na odklizovací práce po bombardování, z nich asi třetina zahynula.⁴⁶

Konec války

Dne 4. dubna 1945 byla osvobozena Bratislava, a čímž skončila existence samostatné Slovenské republiky. Krátce před tímto dnem odjeli za asistence německých vojsk prezident Tiso, členové vlády a další státní představitelé do Rakouska. Později byli na žádost československé vlády vydáni justici jako váleční zločinci.⁴⁷

Slovensko bylo následky druhé světové války postižené podstatně více než české země. Odhadem 25 000 lidí bylo během jara odvečeno do Sovětského svazu, kde skončili v trestních pracovních táborech. Mnoho lidí bylo uvězněno, další emigrovali na Západ, mezi nimi také spousta kněží. Partyzáni si zajistili místa v bezpečnostních orgánech a dalších úradech. Komunistická strana se rozrostla o ty, kteří sledovali vlastní prospěch, nebo si chtěli zajistit beztrestnost.⁴⁸

Slovenský katolicismus v roce 1945

Slovenský katolicismus byl v podstatě vyřazen z politického života. Pro nepřátele církve bylo snadné obvinít z kolaborace s nacisty prakticky kohokoliv. To hrozilo zejména u význačných katolických osobností. Byly rozpuštěny všechny slovenské katolické organizace včetně mariánských kongregací a třetích řádů. Zanikly

⁴⁵ Srov. Tamtéž.

⁴⁶ Srov. PACNER, K., *Osudové okamžiky Československa*, s. 270.

⁴⁷ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 86.

⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 90n.

křesťanské odbory, zakázáno bylo i Sdružení katolické mládeže. S velkým odporem veřejnosti se setkalo rozhodnutí o zestátnění církevního školství, vydané již během slovenského povstání. Dne 8. července 1945 bylo v kostelech čteno prohlášení slovenských biskupů k zestátnění církevního školství. Následovaly podpisové akce na obnovu katolických škol.⁴⁹

Dne 16. července 1945 otiskl komunisty ovládaný deník Pravda „*Stanovisko Národni fronty ke zneužívání náboženství k politickým účelům a rozvratným akcím*“. Podle něj se uskutečnění nařízení Slovenské národní rady o zestátnění školství stalo pro katolické duchovenstvo záminkou ke znepokojení veřejnosti a k posílení odporu k SNR a k Československé republice:

„Toto opatření SNR vzbudilo odpor jen u určitých reakčně orientovaných osobností katolického kněžstva, které zneužívajíc kostely a kazatelny a počítajíc s neinformovaností části naší veřejnosti, začali organizovat podpisovou akci proti znárodnění a postátnění slovenského školství...Zástupci KSS a DS konstatují, že zneužití podpisové akce proti znárodnění a postátnění slovenského školství a všechny reakčně politické záměry s touto akcí spojené, jsou ve zjevném rozporu se smyšlením a postojem velké většiny slovenského katolického lidu a apelují proto důrazně na široké vrstvy katolických věřících, aby sami odmítli počínání reakčních a fašizujících jednotlivců a skupin z kruhů katolické církve a aby spolu se svými demokraticky smýšlejícími duchovními a v duchu lidové demokracie pokračovali v upřímné spolupráci pod vedením SNR a vlády Československé republiky jako svých zákonitých politických představitelů a ochránců skutečných zájmů slovenského národa, tedy i jeho katolické části.“⁵⁰

Tento článek je příkladem, který může ukázat těžkou situaci církve na Slovensku bezprostředně po válce. Komunisté vždy připomínali negativní roli církve a jejich představitelů v období Slovenského státu, označovaného kvůli působení některých kněží ve vedoucích funkcích jako „*Farská republika*“. Co se v českých zemích ještě v prvních poválečných letech považovalo za legální kritiku v rámci demokracie, to už se na Slovensku označovalo jako protistátní akce.

⁴⁹ Srov. Tamtéž.

⁵⁰ Srov. PREČAN, VILÉM, *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*, Osveta, Bratislava 1961, s. 236n.

2. Katolický tisk v letech 1945-1948

V letech relativní svobody v českých zemích i na Slovensku hrál významnou úlohu katolický tisk, který reflektoval problémy této doby. Prvními českými periodiky, jež začaly vycházet po druhé světové válce, byly katolické týdeníky *Rozséváč*, vycházející v Praze, a *Neděle*, vycházející v Olomouci. Časopis *Katolík* začal vycházet v prosinci 1945. Na Slovensku byly nejznámějšími *Katolícke noviny*, což byl týdeník s mnohaletou tradicí. V obsahu článků v českém a slovenském katolickém tisku ve zmiňované době lze pozorovat určité rozdíly. Zatímco v českých zemích bylo možné psát vcelku svobodně, protože cenzura prakticky neexistovala, na Slovensku už bylo možné jisté známky nesvobody zaznamenat. Jednalo se o reakce na články ve slovenském katolickém tisku a následnou kritiku církve, a to zejména ze strany deníků ovládaných komunisty. Jedním z témat, kterými se katolický tisk zabýval, byl i vzájemný vztah Čechů a Slováků.

Obnova katolického tisku

Po osvobození v květnu 1945 se v českých zemích objevily snahy o to, aby bylo povoleno znova vydávat tisk, jehož vydávání byl zakázáno v roce 1942. Katolický tisk před 2. světovou válkou trpěl značnou roztržitostí, což se projevovalo na jeho nepřilíš vysoké úrovni. Plány na vydávání a zkvalitnění katolických periodik vznikaly již v průběhu války, a to jak doma, tak také v koncentračních táborech, kde byli někteří z předválečných redaktorů vězněni.⁵¹

Po osvobození začal strahovský opat Bohuslav Jarolímek⁵² svolávat porady, jejichž cílem bylo dosavadní plány konkretizovat. Porad se účastnili kromě premonstrátů také jezuité, dominikáni, redemptoristé i další kněží a laici. Začátkem září 1945 za účasti asi sta zájemců o spolupráci s katolickým tiskem dospěli k dohodě, navrženo bylo vydávání katolického deníku s názvem *Kruh*. Tento plán však ztroskotal na tom, že zástupci jednotlivých diecézí nesouhlasili s navrženou částkou deseti miliónů, která měla sloužit jako vstupní kapitál. Dne 28. listopadu 1945 se o katolickém

⁵¹ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 48.

⁵² Stanislav Bohuslav Jarolímek, OPraem (1900-1951), kněz, teolog, církevní a kulturní historik. Od roku 1942 opat strahovského kláštera. Za druhé světové války podporoval protinacistický odboj. V roce 1945 byl jedním ze tří kandidátů na pražský arcibiskupský stolec. V roce 1950 zatčen a obviněn z kolaborace a dalších deliktů. V monstrprocesu Zela a spol. byl odsouzen ke 20 letům vězení. Zemřel ve vězeňské nemocnici v Praze na Pankráci. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 60.

tisku jednalo na ministerstvu informací. Ministr Kopecký přijal delegaci vedenou opatem Jarolínkem. Kopecký neustále zdůrazňoval problematickou situaci po válce, kdy byly omezeny zásoby papíru. Církev mohla podle Kopeckého dostat pouze limitovaný příděl s tím, že jak s ním bude disponovat, záleží na ní. Přestože zamýšlená katolická periodika stanovený příděl papíru nepřekračovala, ministerstvo informací povolilo vydávání jen některých z nich. Naopak na vydávání komunistického tisku se žádná omezení nevztahovala.⁵³

Časopis Katolík

Po neúspěšném pokusu o vydávání časopisu Kruh se iniciátoři tohoto projektu rozhodli obnovit předválečný časopis Katolík. Původní Katolík vycházel v letech 1935 až 1942, kdy byl na nátlak Němců zastaven. Obnovený Katolík měl mít stejný název, ale novou koncepci. Jeho vydavatelem se stala Svatováclavská liga.⁵⁴ Podtitul Katolíka zněl: „*List pro kulturu a život z víry*“. Vedoucím redaktorem se stal Adolf Kajpr. Časopis vycházel původně jako čtrnáctideník, od roku 1947 už jako týdeník. Jeho význam na utváření českého poválečného katolicismu byl mimořádný.⁵⁵

První číslo obnoveného Katolíka vyšlo 16. prosince 1945. Úvodník, pod nímž je podepsán Bohuslav Jarolínek, opat strahovský, shrnuje program i krédo obnoveného časopisu: „*Jsmo křesťané a to křesťané katoličtí. A jako takoví se hlásíme k práci a ke slovu. Vaše řeč budiž: „ano, ano; ne, ne“ napomíná Ježíš Kristus. Jasně, nesmlouvavě zní i náš název „Katolík“. Jest vyznáním víry. Jest programem. Jest závazkem.*“⁵⁶

Obnovený Katolík vyšel poprvé v době adventní, nad jejímž poselstvím se opat Jarolínek zamýšlí a s odkazem na úryvek z listu svatého Pavla Římanům: „*Bratři, víte, že je čas, abychom již ze sna povstali...*“ Tento úkol, tedy neustále probouzet křesťany, si bere za svůj také časopis Katolík: „*...chce probouzet české katolíky k bdění a činnosti, k opravdovému katolickému životu, k horlivosti a nejplodnější katolické akci; chce budít svědomí národa, vychovávat ke skutečné mravnosti a mravní ušlechtilosti,*

⁵³ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 49.

⁵⁴ Svatováclavská liga byla založena v roce 1930. Byla sdružením katolických intelektuálů, kteří kromě dalších aktivit organizovali oslavy tisíciletého výročí smrti sv. Václava v roce 1929. Předsedou Svatováclavské ligy byl Václav Janda. Zásadou této organizace mohl časopis Katolík po roce 1945 vycházet v nezávislosti na lidové straně. Na rozdíl od Katolíka byla Svatováclavská liga spíše konzervativní. Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 205.

⁵⁵ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 49.

⁵⁶ Úvodem, *Katolík*, č. 1, 16. 12. 1945, s. 1.

statečnosti a odpovědnosti; chce upozorňovat na kladné a jednotící prvky v národě i na jeho chyby, hříchy, omyly, zárodky slabosti a rozkladu; chce budít zájem našeho lidu o hodnoty nejvyšší a nejcennější, duchovní a věčné, smysl pro spravedlnost i lásku, chuť a nadšení pro poctivou práci ať duševní, ať tělesnou, sebe obtížnější a sebe pokornější a to nejenom pro vlastní prospěch, nýbrž i pro dobro bližního, pro dobro celku, pro dobro národa, státu i lidstva; chce budít zájem a obětavost i pro řešení problémů sociálních, kulturních, výchovných i hospodářských ve světle nauky Kristovy a jeho zákona. Při tom si chceme všimnout náboženského a kulturního života nejen u nás, v našem národě vlastním, nýbrž i jinde, u národů jiných, na celém světě. Chceme spolupracovat též na budování spravedlivého a trvalého míru mezi občany i národy na základě pravdy a lásky Kristovy.“⁵⁷

Další část je věnována postavení křesťana a katolíka ve společnosti a vztahu náboženství a politiky:

„Jednoho se chceme varovat a prohlašujeme to ihned na počátku zcela jasně a otevřeně: ztotožňování náboženství a politiky, nebo dokonce náboženství a některé politické strany. Rozdíl mezi náboženstvím a politikou je nutno dobře chápat a přesně zachovávat. Náboženství musí zůstat nad politikou. Křesťan a katolík jest ovšem zároveň též občanem a jako takový má i svá občanská práva i své občanské povinnosti. To víme a respektujeme. Zavrhuje tedy klerikalismus, zneužívání náboženství politikou, podřizování náboženství politice. Náboženství se nesmí zbavit svobody, své nadřazenosti a své nejvlastnější působnosti. Nesmí se však ani vyřadovat z veřejného vlivu, neboť náboženství není pouze věcí soukromou, třeba jest věcí nejnvtirnějši.“⁵⁸

Katoličtí křesťané, jak píše Jarolímek, musí svou víru dokazovat také skutky, proto se také redaktoři obnoveného Katolíka budou snažit, aby víra pronikla jejich soukromý i veřejný život.

Adolf Kajpr

Nejen vedoucím redaktorem, ale také zřejmě nejvýraznější postavou časopisu Katolík, byl Adolf Kajpr, kněz, jezuita, novinář. Do každého čísla přispíval dvěma až třemi rozsáhlými články na aktuální témata. S jeho jménem byl časopis spjat natolik, že byl často označován jako „Kajprův Katolík“. Kajpr patřil k lidem, kteří v době třicátých

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž.

a čtyřicátých let dvacátého století výrazně ovlivnili tvář českého katolicismu. Jeho současníky byly tak výrazné osobnosti jako Alexandr Heidler⁵⁹, Silvestr Braitto⁶⁰, Dominik Pecka⁶¹, Josef Zvěřina⁶², Antonín Mandl⁶³. Doba relativní vnější svobody duchovních a jejich politické i společenské angažovanosti byla přerušena nejprve druhou světovou válkou a poté v roce 1948 komunistickou totalitou. Právě na Kajprových osudech se odráží tato doba, a to se všim, co je pro ni typické.⁶⁴

Adolf Kajpr se narodil 5. července 1902 ve vesnici Hředle na Kladensku. Rodiče brzy zemřeli, takže jej vychovávala teta. Přesto, že byl velice nadaný, musel se po vyjití dvojtřídky živit manuální prací. Nejdříve se učil obuvníkem, později se chtěl stát mlynářem. Rodinu mlynáře, u kterého se učil, navštěvoval příbuzný profesor z Prahy,

⁵⁹ Alexandr Heidler (1916-1980), kněz, pedagog, publicista. Působil jako farář v Čakovicích u Prahy. Od roku 1947 vedoucí katedry pastorální teologie na Karlově univerzitě v Praze. Po únoru 1948 odešel do exilu, kde působil v rozhlasové stanici Svobodná Evropa. Byl redaktorem náboženských pořadů, ve kterých vystupoval pod pseudonymem „otec Křišťan“. V letech 1950-1964 vedoucí české duchovní služby v Německu. Je spoluautorem knihy *Rozhovory o evangeliích (1977-78)*. Zemřel v Mnichově. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 49.

⁶⁰ Silvestr Braitto (1898-1962), dominikán, teolog, básník a literární kritik. Narodil se v Bulharsku italským rodičům. 1930-1950 byl profesorem teologické estetiky a mystiky na řádovém učilišti v Olomouci. Za nacistické okupace profesor a ředitel kněžského semináře v Olomouci. V letech 1926-1948 vedoucí redaktor náboženské revue *Na hlubinu*. Od roku 1934 redigoval sbírku životopisů svatých Vítězové, od roku 1939 kulturní revui *Výhledy*. Vybudoval edici náboženských knih *Krystal*. Podílel se na překladu a vydání *Teologické sumy Tomáše Akvinského*. Jeho vrcholným dílem je studie nazvaná *Církev*, vydaná v roce 1946. V roce 1950 byl zatčen a odsouzen na 15 let. Z vězení se vrátil v roce 1960, dva roky poté zemřel. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 19.

⁶¹ Dominik Pecka (1895-1981), kněz, teolog, filosof, spisovatel. V letech 1926-1941 a 1945-1946 působil jako středoškolský profesor na gymnáziích v Jihlavě a v Brně. V letech 1949-1950 docent sociologie na teologickém učilišti v Brně. Od roku 1954 byl vězněn postupně na Pankráci, ve Valdicích a na Mírově. Propuštěn byl v roce 1960. V roce 1969 obdržel čestný doktorát teologie na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci. Zabýval se filosofickou antropologií a křesťanskou etikou. Zřejmě nejvýznamnějším Peckovým dílem z tohoto oboru je *Člověk. Filosofická antropologie (1970-71)*. Dále psal také beletrii a eseje. Přispíval rovněž do časopisů *Archa*, *Na hlubinu* a dalších. Kniha pamětí *Starý profesor* vzpomíná vyšla až v roce 1996. Zemřel na Moravci. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 116.

⁶² Josef Zvěřina (1913-1990), kněz, teolog, estetik, historik umění, publicista. Po vysvěcení na kněze v roce 1937 působil na různých místech v duchovní správě. Po válce působil na Karlově univerzitě, kde se zabýval křesťanskou archeologií a dějinami sakrálního umění. Zde také získal v roce 1948 doktorát. V roce 1952 byl zatčen a odsouzen na 22 let vězení. Propuštěn byl v roce 1965. Poté prošel několika manuálními zaměstnáními. V letech 1968-1970 působil na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích. V této době také řídil teologickou revui *Via* a pořádal přednášky pro veřejnost v rámci cyklu *Živá teologie*. V době normalizace působil v pastoraci a rovněž v bytových seminářích na různých místech. Byl jedním z prvních signatářů *Charty 77*. V roce 1978 založil spolu s Otou Mádrem *Teologický sborník*, později známý jako *Teologické texty*. Jeho nejznámějším dílem je *Teologie Agapé (1992-1993)*. Zemřel v Itálii. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 177.

⁶³ Antonín Mandl (1917-1972), kněz, teolog, překladatel, publicista. Teologii vystudoval v Římě, na kněze byl vysvěcen v roce 1940. Během války sloužil jeden rok v Anglii jako voják československé západní armády. Po návratu působil v Kralupech. Od roku 1947 vedl *Katolickou akci* v pražské diecézi. V roce 1949 byl zatčen a odsouzen na 25 let vězení. Ve vězení nakonec strávil 15 let. Poté vystřídal různá manuální zaměstnání. Působil také v Ústavu teorie a dějin umění ČSAV a věnoval se i překladatelské činnosti. V teologické práci se zabýval eklesiologií a ekumenismem. Je autorem díla *Srdce věci (1968)*. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 92.

⁶⁴ Srov. JANDOUREK, JAN (ED.), *Adolf Kajpr – Svědectví doby*, Česká křesťanská akademie, Praha 1993, s. 5n.

díky němuž měl Adolf možnost seznámit se s kulturním děním i se sociálním a náboženským životem tehdejší doby. Vojenskou službu absolvoval v letech 1922-24. Poté se ještě na určitou dobu vrátil k manuální práci, ale v roce 1926 zahájil studium v kvintě arcibiskupského gymnázia v Praze-Bubenči. V roce 1928 vstoupil do noviciátu Tovaryšstva Ježíšova na Velehradě. Studium gymnázia dokončil externě v roce 1930. Po maturitě studoval filosofii na jezuitském učilišti v Lovani, poté teologii v Innsbrucku. Na teologické fakultě v Innsbrucku byl mezi jeho učiteli mimo jiné také Karl Rahner. Na kněze byl Adolf Kajpr vysvěcen 26. července 1935. Po roční stáži ve Francii se vrátil do Československa, a to do farnosti sv. Ignáce v Praze. Působil i jako exercitátor, věnoval se rovněž promluvám v rozhlase a novinářské práci. V akademickém roce 1940/41 přednášel filosofii na pražské teologické fakultě.⁶⁵

Za svoji novinářskou činnost byl na jaře 1941 zatčen a obviněn ze štvání proti Německé říši. Byl odsouzen a odvezen do koncentračního tábora. Postupně prošel Terezínem, Mauthausenem a Dachau. V těchto táborech se setkal s mnoha českými duchovními, s pozdějším arcibiskupem Beranem, s kanovníkem Staškem a dalšími výraznými osobnostmi. V Dachau se Adolf Kajpr snažil věnovat studiu Bible. Pokusil se také o překlad jednoho z evangelií, který mu však byl při prohlídce zabaven. Pobyt ve ztížených životních podmínkách, těžká manuální práce a nedostatek stravy se výrazně podepsaly na Kajprově zdraví. Domů z koncentračního tábora se mohl vrátit až po třech letech, poté co v dubnu 1945 americká armáda osvobodila Dachau.⁶⁶

Po návratu do Prahy působil Adolf Kajpr znovu u sv. Ignáce, kde byl znám jako výborný kazatel. Pokračoval také ve své novinářské činnosti. V létě 1945 obnovil časopis Sdružení katolické mládeže Dorost. Do konce roku vydal Kajpr deset čísel tohoto časopisu. Začátkem roku 1946 předal vedení Dorostu řádovému bratrovi, kterým byl František Mikulášek⁶⁷, a sám se věnoval časopisu Katolík.⁶⁸

Základní témata Kajprových článků zveřejněných v Katolíku zůstávají živá dodnes: marxismus a komunismus, otázka nacionalismu, úkoly církve a křesťanů v politice, svoboda tisku a některá další. V jeho člancích většinou nešlo o žádné

⁶⁵ Srov. Tamtéž.

⁶⁶ Srov. Tamtéž.

⁶⁷ František Mikulášek, SI (1913-1993), kněz, redaktor, publicista. Teologii studoval v Lovani, kde byl v roce 1940 vysvěcen na kněze. Ve 40. letech působil ve Sdružení katolické mládeže, později Studentské katolické akce. V roce 1950 byl zatčen a odsouzen na 9 let. Propuštěn byl v roce 1959, poté pracoval v různých dělnických profesích. V letech 1968-1970 byl šéfredaktorem českých Katolických novin, od roku 1970 farářem v Praze-Podolí. Je autorem knihy vzpomínek *Za zdi a bez zdi* (1992). Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 100.

⁶⁸ Srov. *Adolf Kajpr, Svědectví doby*, s. 5n.

teoretické rozbory, spíše o reakce na konkrétní podněty, jimiž byly například články zveřejňované v komunisty ovládaném tisku. Kajprův styl psaní se proto může zdát hodně polemický. Jeho kritika však směřovala přímo k věci, nikoliv proti osobám. Jedním z témat, kterému se Adolf Kajpr v *Katolíku* věnoval, byl také vztah Čechů a Slováků. Jednalo se o rozdílné postavení obou národů po druhé světové válce a jejich opětovné soužití ve společném státě.⁶⁹

Katolík a „slovenský problém“

Již v prvním čísle *Katolíka* vyšel Kajprův článek nazvaný „Slovenský problém“, který jakoby uváděl toto téma, jež bylo v prvních poválečných letech hodně aktuální. Kajpr píše o tom, že právě skončená válka na problematičtém vztahu Čechů a Slováků příliš nezměnila, spíš způsobila další komplikace: *„Náš poměr ke Slovákům byl často přirovnáván k manželství a nakonec přišel rozvod. Rozvod, ne rozluka. Teď je po rozvodu, ale jasno není. Slováci jsou katolíci a vědí dobře, že manželství je vlastně nerozlučné a že i rozvod je zlem, neblahým zlem. Namítnete, že to neplatí, že podobenství netřeba hnát do krajností? Proč ne? Přirozené podmínky zde přece byly a jsou, a svobodný souhlas zde také byl.“*⁷⁰

Uvedený „rozvod“ měl podle Kajpra své příčiny a náprava není možná bez uznání viny, ať už jedné, či druhé strany. *„My „za Moravou“ nejsme beránky. Bylo mezi námi dost polovzdělanců, kteří ve své snobské samolibosti se chvástali titulem nejvzdělanějšího národa světa, nejpokročilejšího národa slovanského a na Slováky se dívali jako na vzdálené zaostalé bratrance, kteří musí být nutně oslněni vši tou českou „kulturou“, ne-li dokonce jako na dráteníky. Jsouce zamilováni do svých Hradčan a do své zlaté Prahy, nemohli jsme pochopiti, že může být někdo, kdo ji nemiluje. A neuměli jsme je naučit, aby ji milovali. Nedovedli jsme je přesvědčit, že je to jejich Praha, že jsou to jejich Hradčany. Nedovedli jsme chápat, že všichni lidé nemohou být v Praze, že všude je zem Páně, a že divoký, blesky ošlehaný Kriváň a Nitra a Váh jsou také hezké a že jsou Slovákům milejší než všechny pražské paláce, protože jsou jejich. Chlubili jsme se příliš svou kulturou jako zbohatlíci, kteří si navléknou staré klenoty a myslí, že se tím*

⁶⁹ Srov. Tamtéž.

⁷⁰ Slovenský problém, *Katolík*, č. 1, 16. 12. 1945, s. 2.

*stávají knížaty. Královskou korunu jsme někdy okukovali jako obchodník jenž odhaduje, kolik to asi může stát. To byly naše chyby.*⁷¹

Avšak také to, co se stalo na Slovensku v letech 1938 a 1939, nebylo pro Čechy žádnou maličkostí. „...mnohé z nás to dodnes bolí jako nezacelená rána. Byli jsme tehdy v kruté situaci: Dědictví svatováclavské rvali supové, titíž, kteří se k tomu neodhodlali ani po Bílé Hoře. Jak bolely tehdy zprávy ze Slovenska. A přece se nelze diviti. Naše manželství se nikdy nestalo manželstvím z lásky, hraničné hory české se jim nikdy nezdály být jejich horami a proto je jejich ztráta nebolela, proto se jim zdálo, že jejich samostatnost teprv počíná.“⁷²

Vztah mnoha Čechů ke Slovákům označuje Adolf Kajpr jako poměr zhrzené lásky. Vina je na obou stranách a důležité je přiznat si to. Vnímat s pokorou události minulých let, které by měly oba národy poučit, že důležité je držet pohromadě a snažit se o jednotu. Naděje podle Kajpra spočívá hlavně v mladé generaci.⁷³

Slovenské Katolícke noviny

Na podzim 1945 začínají na Slovensku vycházet obnovené Katolícke noviny. Původně ve stotisícovém nákladu, od roku 1947 v nákladu 180 000. Katolícke noviny byly komunisty vnímány jako nástroj opozice vůči státu:

„Když potom zanedlouho po bratislavské konferenci slovenského episkopátu začínají vycházet Katolícke noviny, hlavní tiskový orgán, skutečný kolektivní organizátor, agitátor a propagátor slovenského katolicismu, nechybí vysoké hierarchii už žádný z nástrojů opoziční práce proti lidově demokratické republice... Pro historika mají Katolícke noviny neobyčejnou cenu. Najde zde totiž v mnohých článcích soustředěný celý ideově-politický arzenál katolicismu, stanovisko k základním politickým problémům, které hýbaly republikou od podzimu 1945 až do Února [1948].“⁷⁴

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Srov. Tamtéž.

⁷⁴ PREČAN, V., *Slovenský katolicismus pred februárom 1948*, s. 56n.

K hlavním postavám Katolických novin patřil Jur Koza-Matejov⁷⁵. Jeho polemické články často vyvolávaly reakci komunistů: „*Jeden z redaktorů Katolických novin Jur Koza-Matejov, starý ľudák, protikomunistický štváč a obratný demagog, jehož články stylizované v „lidovém“ duchu zaplňovaly stránky Katolických novin, podal výstižnou charakteristiku „nepolitického“ orgánu slovenských biskupů, když napsal: „Katolícke noviny jsou osobitou kapitolou. I svým nákladem. I svým politickým programem. Jsou duší současného katolicismu“.*⁷⁶

Sám Koza-Matejov ve svých článcích nabádal a povzbuzoval slovenské katolíky k jednotě, bez které není možné dosáhnout duchovní obrody:

„*Ani Slovensko, ani stát se neobejde bez katolické obrody. Pomine revoluce, odejdou vydríduchové, kterým zavazely kříže a na troskách mravně rozbité společnosti, kterou nenasytná chamtivost rozvrátila svou nepočetností, bude třeba vybudovat novou společnost, člověka s Bohem v srdci [...] Přeplněné chrámy katolické ať povzbuzují náš katolický lid [...] Čím víc nás bude v kostelech, tím si nás ještě víc budou muset vážit i nepřátelé. Nebát se, kostely nám nikdo nevezme, ani nezavře [...] Když budeme všude takto spolu jako dnes v kostelech, vyhráli jsme boj o budoucnost a tehdy katolicismus obrodí pravou a spravedlivou mírou ducha našeho politického a státního života.“*⁷⁷

Prvořadou úlohou slovenských katolíků je podle Kozy-Matejova získávání srdcí a duší věřících: „*A to takovým způsobem a takovými prostředky, jaké máme k dispozici. Živým slovem a tiskem. V kostele i mimo něj. A tuto práci musíme dělat všichni. Kněží i laici, dospělí i mládež [...] Je třeba počítat se skutečností, že se dnes nedá tak pohodlně apoštolovat a vyznávat katolicismus jako někdy v minulosti [...] Zlato se čistí v ohni. Tím zlatem je církev a tím ohněm těžkosti, které církev musí v některých časech snášet. Současné časy ať vyvolají naši duchovní obrodu. Pracuje se na obnovení Slovenska. Tedy pracujme všichni a co nejušlostněji a nejhouževnatěji i na obnově duchovní a mravní...Musíme být opravdovými křesťany – katolíky. Ať je každý z nás druhým Kristem. Jen tak obstojíme. Jen tak zvítězíme.“*⁷⁸

⁷⁵ Jur Koza-Matejov (1884-1973), kněz, publicista, novinář. V letech 1918-1925 člen HSES. Byl zastáncem slovenské autonomie. Od roku 1922 byl redaktorem časopisu Slovák. Na jaře 1925 po rozporech s tehdejší šéfredaktorem Slováka Tukou, kterého obvinil z „maďarónství“ z redakce odešel a krátce nato byl vyloučen z HSES. Po odchodu z redakce Slováka sám založil deník Slovenský národ. Psal převážně politické úvodníky a v roce 1927 vydal některé ze svých článků knižně. Poté už se věnoval spíše církevní literatuře. Do Katolických novin přispíval v letech 1945-1948. Srov. HERTEL, MAROŠ, *Dr. Vojtech Tuka, šéfredaktor Slováka*, in MAREK, PAVEL (ED.), *Tisk a politické strany*, Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci ve spolupráci s nakladatelstvím Moneta, Olomouc 2001, s. 178n.

⁷⁶ PREČAN, V., *Slovenský katolicismus před februárem 1948*, s. 57.

⁷⁷ *Katolícke noviny*, č. 27, 2. 12. 1945, s. 1.

⁷⁸ *Katolícke noviny*, č. 16, 6. 9. 1945, s. 1.

Jiný názor měli komunisté. Podle nich nebylo smyslem duchovní obrody Slovenska nic jiného, než „posilnit a upevnit autoritu kněží a biskupů, stmelit jednotnou disciplínou celou „katolickou obec“ v masu bezpodmínečně poslušnou svým pastýřům a arcibiskupům.“ Těmto záměrům podle komunistů „napomáhal jeden ze základních taktických principů agitace katolického kléru a tisku: vytvářet psychózu pronásledování, dát lesk mučednictví protistátní opozici a činnosti, vzbudit zdání, že na opoziční stanovisko byli a jsou katolíci zaháněni lidově demokratickým režimem, a že pro víru otců, spásu svých duší a záchranu náboženství pro své děti nezbyvá nic jiného, než slepě jít za církevními hodnostáři.“⁷⁹

Katolícke noviny a Katolík o spolupráci

Určitou rozdílnost a nepochopení mezi českou a slovenskou stranou je možné zaznamenat ve člancích Katolíckych novín a následně Katolíka z března 1947. Tyto články se zabývají možnou spoluprací českých a slovenských katolíků.

Článek s názvem „Českým katolíkům“ napsal Jur Koza-Matejov. Uvádí v něm: „Českým katolíkům slovenský katolicismus podává ruku. To je to první, co povědomě děláme podle programu své katolické dvouletky. Byli bychom rádi, kdyby nám čeští katolíci a především jejich představitelé porozuměli a přijali naši ruku v duchu upřímného přátelství, spolupatříčnosti a v zájmu velkých cílů v otázkách Církve, národa, státu, právní jistoty, lidskosti a všeobecného pořádku.“⁸⁰

Dále Koza-Matejov píše, že snahu slovenské strany o spolupráci by nikdo neměl pokládat za nějakou slabost. Mravní povinnost Slovákům přikazuje i spolupráci s českými katolíky, avšak Slováci by neměli zapomínat na své národní zájmy. A Češi by měli tyto jejich zájmy respektovat: „Jsme přesvědčeni, že dobře organizovaná spolupráce českých a slovenských katolíků by mohla znamenat znovuzrození našeho státního a národního života. Ale toto všechno má jednu základní podmínku. *Conditio sine qua non*. Podmínku, bez které všechno padá. Svěbytný slovenský život. Pokud někdo, tak čeští katolíci nám ho nesmí popírat, podkopávat, sabotovat a odbourávat. Ať se vžijí do našich poměrů.“⁸¹

⁷⁹ PREČAN, V., *Slovenský katolicismus pred februárom 1948*, s. 61.

⁸⁰ Českým katolíkům, *Katolícke noviny*, č. 9., 2. 3. 1947, s. 1.

⁸¹ Tamtéž.

Podle Kozy-Matejova jsou Slováci malým národem, který musel více jak tisíc let bojovat proti přesile, a po jejich historických zkušenostech se nikdo nemůže divit jejich určité nedůvěřivosti. Slováci vždy bránili svá práva a kdo má „srdce a svědomí“, měl by uznat, že nemohli a nemohou jinak. Za to, že dnes se osobitost a rovnoprávnost slovenského národa s českým uznává a zaručuje i zákonem, musí Slováci děkovat především jejich národnímu zápasu. Čeští katolíci by měli být spravedliví vůči „slovenským národním požadavkům“, práva Slováků by měli uznat i „v srdcích a přesvědčení“, nejen jako něco, co je „revolucí vynucené“: „*Pokud někdo, tak čeští katolíci by v tomto ohledu mohli prokázat státu velkou službu a tím i českému národu i sobě. Měli by se hledět dostat na takovou mravní výši, aby dokázali být spravedliví i vůči slovenským národním požadavkům. Měli by je přijmout bez rezervy, upřímně, poctivě.*“⁸²

Koza-Matejov vznáší na české katolíky prosbu, která vyznívá spíše jako požadavek:

„Ale o jedno je prosíme. Ať nechtějí být centralističtější než jiní centralisté. Protože my, Slováci, někdy máme i tento dojem. Snad není objektivní. Snad soudíme tak přísně jenom proto, protože od nich jako katolíků čekáme více porozumění a objektivitu. Byli bychom rádi, kdyby čeští katolíci neviděli a nehledali v těchto výrazech urážku, ale dobropřejnost a upřímnost, jako první podmínku spolupráce. Pokud mohou, ať mají v úctě naše národní smýšlení, naše snahy a pokud nás nemohou v nich podporovat, ať nám je aspoň nekritizují, abychom je mohli zařadit mezi své přátele a ne odpůrce, protivníky.“ Takto vyžadované porozumění by podle Kozy-Matejova vzbudilo ve Slovácích pocit, že jsou „národně zajištění“ a mohou všechny své síly věnovat obrodě svého národa a státu.⁸³

Článek Kozy-Matejova vyznívá značně nacionalisticky. Autor sice nabízí českým katolíkům spolupráci, ale zároveň dává najevo, že Slováci nemíní ze svých požadavků ustoupit ani o krok. Češi by měli všechny jejich požadavky respektovat, a to nejen racionálně, ale přijmout je s láskou od toho, kdo sice jakoby nabízí přátelství ale ve skutečnosti si diktuje podmínky.

Na článek v Katolických novinách reagoval Adolf Kajpr o týden později v Katolíku. Kajpr přiznává, že v poslední době se českým poměrem ke Slovákům nezabýval, protože shledal, jak je vzájemné dorozumívání složité, a navíc, jak píše,

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž.

„zasahovali i různí činitelé vnější“. Avšak na poslední článek v Katolických novinách je podle Kajpra třeba odpovědět. Zmiňovaný článek obsahuje výzvu ke spolupráci, která podle něj už prakticky existuje. Vždyť ze strany slovenských biskupů vzešel podnět ke svatovojtěšským oslavám⁸⁴, a svatý Vojtěch, který je uctíván u Čechů i u Slováků, může oba národy značně přiblížit. Dále se spolupráce projevuje v návštěvách českých katolických pracovníků na Slovensku, kteří zde konají přednášky a jsou vřele přijímáni.⁸⁵

Avšak, jak dále píše Kajpr, „*Taková spolupráce by ovšem mohla existovat i kdybychom nežili v jednom státě. Protože v něm však jsme, jde o spolupráci mnohostrannější a hlubší. A tu kladou Slováci „conditio sine qua non“; podmínku, na jejímž splnění všechno záleží: Samobytný slovenský národní život. My čeští katolíci prý jim ho nesmíme popírat, podkopávat, sabotovat a odbourávat. Zde tedy začíná problém.*“⁸⁶

Podle Kajpra se Češi nechtějí slovenského národního života nijak dotýkat, natož jej popírat. Otázka stojí jinak: „*Jde totiž o to, jak mají dva národy tvořit jeden jednotný stát. Tak jako mají slovenští katolíci dojemnou starost o svojí národní svébytnost, musíme i my, čeští katolíci mít starost o svůj národ, o jeho zajištění, o zajištění státu, v němž žijeme. Nemůžeme říci, že nám tyto věci „lezou z krku“ a demagogicky zjednodušovat podklad celého našeho spoluzití na „neomezenou vůli obou národů žít v jediném a nedělitelném státě“.* Jestliže člověk, který na druhé straně dovede projevovat tolik cynického pohrdání pro národní cítění, tak neomezeně „tuto společnou státní vůli“ velebí, pak je to pouhá demagogie, kterou se ke skutečnému rozřešení nepřiblížíme ani o krok.“⁸⁷

Kajpr se dále vrací k přirovnání česko-slovenského poměru k manželství, které použil ve svém dřívějším článku: „*Ani tam, kde jde o pouhé dva lidi, např. v manželství, nestaví se celý život jen na nějakých citech, které jsou tolik, tolik měnivé. Kde jde o spoluzití dvou národů, neobejde se to bez fakt, bez čísel, bez bedlivého uvažování různých pro a proti... na tato fakta a čísla musíme být připraveni i my čeští a slovenští*

⁸⁴ Svatovojtěšské oslavy se konaly v roce 1947 k 950. výročí mučednické smrti svatého Vojtěcha. Oslavy začaly v předvečer svátku sv. Vojtěcha, připadajícího na 23. dubna a vrcholily 24. srpna 1947 v Praze, měly oživit úctu k tomuto světcovi a přispět k duchovní obnově národa. Staly se velkou manifestací českého i slovenského katolicismu a povzbuzením obou národů. Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 196n.

⁸⁵ Srov. Základy spolupráce, *Katolík*, č. 10, 9. 3. 1947, s. 2.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

katolíci, a případné smlouvání nemusíme a nesmíme pak hned vydávat za zlou vůli, za vůli druhého zkracovat a okrádat.“⁸⁸

Podle Kajpra se bude vždy jednat o spojení dvou věcí, které jsou těžko slučitelné – svébytnost dvou národů a jejich jednotu. Tato jednota musí Čechy zajímat nikoli z nějakého imperialismu, ale z dějinných zkušeností a z možností případných bojů a válek: *„Nedospějeme-li k tomu, aby Slovák živelně cítil, že jeho vlast je v Aši, stejně tak, jako Čech, že jeho vlast je v Trebišově a aby byli oba dva poctivě připraveni hájit jak Aš, tak Trebišov, když by to bylo nutné, třeba životy svými, pak nemáme skutečně jednotný stát, pak by se nám jeho jednota zhroutila při prvním prudším závanu mezinárodního větru.“⁸⁹*

Jednoty není možné dosáhnout bez určitého prolínání, stejně tak jí není možné dosáhnout, *„bude-li na jedné straně stálý strach z odnárodnění, strach znervosňující a jen hořkosti a nedorozumění plodící.“* K jednotě je možné dospět poctivým hledáním, nikoli podezříváním či hádáním se o slovíčka. Důležitá je rovněž vzájemná důvěra. Pokud nebude mít některý člověk nedůvěru jenom proto, že je jiné národnosti, dospěje se podle Kajpra k tomu, že na vedoucí místa se budou lidé vybírat *„podle národní matematiky“*. Zde má důležité místo víra, *„která může hory přenášet. Ne pouze v politicko-stranických kombinacích, na které bychom jenom ke škodě skutečného duchovního života lepili názvy katolicity. Království nebeské je podobno kvasu, který nikdo nevidí, a který přece pracuje.“⁹⁰*

Kajpr reaguje i na výzvu Kozy-Matejova, která se týkala snahy o pochopení slovenských poměrů a dějin: *„My však musíme za totéž prosit Slováky. My máme stejně pohnuté dějiny, nejpohnutější v posledním desetiletí! Necht' se na nás Slováci nedívají jako na imperialisty, kteří je chtějí pohltit, nýbrž jako na malý národ, jenž několikrát v dějinách unikl takřka zázrakem záhubě a jenž proto hledá zajištění, hledá spojence, hledá bratry, ne pouze obchodnický obratné partnery, kteří bedlivě pozorují, kde to kdy bude výhodnější.“* Na závěr přidává Adolf Kajpr přání, aby katolická víra dokázala oba národy spojit.⁹¹

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Srov. Tamtéž.

3. Volby v roce 1946

Volby do Ústavodárneho shromáždění byly vypsány na 26. května 1946. Voliči mohli rozhodnout mezi kandidáty čtyř stran v Čechách a čtyř stran na Slovensku. V českých zemích sestavily své kandidátky Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová a Československá sociální demokracie. Na Slovensku Komunistická strana Slovenska, Demokratická strana, Strana slobody a Strana práce. Poslední dvě slovenské strany však vznikly až těsně před volbami.

Před volbami v českých zemích

V době voleb měli komunisté v českých zemích okolo miliónu organizovaných členů. Svou členskou základnu budovali systematicky. Zakládali své organizace v obcích, závodech, úřadech a dalších institucích. Členům komunistické strany se podařilo ovládnout důležitá ministerstva. Ministrem vnitra se stal Václav Nosek, ministrem informací Václav Kopecký. Převaha komunistů nabývala stále větších rozměrů. Navíc prosadili k volbám návrh, jímž hodlali oslabit své politické protivníky. Jednalo se o „bílé lístky“, jimiž měli hlasovat ti voliči, kteří nesouhlasili se žádnou ze stran kandidujících ve volbách. Nakonec však „bílymi lístky“ hlasovalo nepatrné množství voličů – v českých zemích 0,4 %, na Slovensku 0,8 % - takže tato skutečnost volby nerozhodla. Komunistům se dále podařilo prosadit, aby ve volbách nemohly kandidovat dvě předválečné pravicové strany, strana agrární a strana živnostenská. S hlasy voličů těchto stran však kromě komunistů kalkulovali také národní socialisté a lidovci.⁹²

Nejaktivněji si v předvolebních bojích počínali komunisté, jejichž členové měli agitaci jako stranický úkol. Komunisté také zřejmě měli ze všech kandidujících stran největší finanční zabezpečení. Svou převahu výrazně demonstrovali 1. května 1945 v Praze při prvomájovém průvodu. Zatímco ostatní strany dostaly pouze skromný prostor, před průvodem komunistů bylo vyklizeno Václavské náměstí a 100 000 členů KSČ a jejich sympatizantů pochodovalo za provolávání hesel po celé jeho šíři.⁹³

⁹² Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 103n.

⁹³ Srov. Tamtéž

Katolíci a volby

Pražská arcibiskupská konzistoř vydala s ohledem na platné církevní předpisy kněžím zákaz kandidovat ve volbách do Národního shromáždění.⁹⁴ Tento zákaz se týkal i kněží kandidujících do krajských, okresních či místních národních výborů. Podobný zákaz vydali i slovenští biskupové. Stejně tak byly kněžím zakázány projevy na předvolebních politických shromážděních.⁹⁵

Olomoucký arcibiskup Leopold Prečan⁹⁶ vydal 14. května 1946 pastýřský list, ve kterém se vyslovuje k účasti katolíků ve volbách. Píše zde o tom, že situace po válce vyvolala potřebu nového uspořádání států. Cílem je zabezpečení existence a ochrany národů a států. Boží prozřetelnost vykázala každému národu v tomto světě jisté meze a hranice. Nás pak tato Prozřetelnost vysvobodila z dlouholeté poroby a z otroctví národa, jehož plány na naše úplné vyhubení překazila a odsoudila jej k zaslouženým trestům. Nyní je na nás, abychom si vážili dosažené svobody jako Božího daru, a abychom jej nezneužívali, ale využívali k prospěchu druhých.⁹⁷

„Program křesťanského státu přijali jsme i my od našich osvoboditelů a jest naší povinností jej také žárlivě střežiti a hájiti. Co však pozorujeme? Sotva uplynulo několik měsíců od našeho osvobození, již se našly mocné skupiny občanů, kteří zneužívajíce svobody se snaží všemi prostředky odkřesťaniti náš stát a zavésti bezvěří do všech jeho složek proti vůli ostatních, zejména katolíků. Jen jakoby z milosti ponechávají nám nepatrné ústupky, pokládajíce nás za občany druhého řádu. Uvádím jen některé příklady. Již po dvou měsících osvobození přišly tyto skupiny, jež si přisvojily mocenskou nadvládu, s návrhem na vyloučení náboženství ze škol a ponechání nejvýše jako předmětu posledního a nepovinného. Hned nato se vytasily s návrhem na zrušení

⁹⁴ K otázce poslušnosti kněží biskupům více v závěru 4. kapitoly.

⁹⁵ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 105.

⁹⁶ Leopold Prečan (1866-1947), teolog, olomoucký arcibiskup. Na kněze byl vysvěcen v roce 1889 v Olomouci, poté působil v duchovní správě. V letech 1894-1897 byl adjunktem teologické fakulty v Olomouci, 1897-1916 konzistorním tajemníkem, 1916-1920 kancléřem, 1920-1923 generálním vikářem a 1923 metropolitním kanovníkem v Olomouci. Arcibiskupem olomouckým a metropolitou moravským byl jmenován v roce 1923. V letech 1902-1922 byl profesorem církevního práva na Teologické fakultě v Olomouci. Byl předsedou pěti unionistických sjezdů konaných na Velehradě, v Praze a v Lublani. Zemřel na Svatém Kopečku u Olomouce. Pochován je v kryptě kostela svatých Cyrila a Metoděje v Olomouci-Hejčíně. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu*, s. 123.

⁹⁷ Srov. *Acta Archiepiscopalis Curiae Olomucensis*, č. 7, 19. 5. 1946, s. 1.

církevních škol a zabrání jich majetku, potom výnosem o zabráních církevních statků řeholních, a posledně s návrhem na zrušení našich šesti velikých svátků.“⁹⁸

Snahy dotyčných skupin jsou, jak dále píše arcibiskup Prečan, namířeny proti katolickým občanům. Klade otázku, zda se takto má projevovat svoboda a demokracie. Podle arcibiskupa je přímo zločinem postihovat školní děti pro jejich víru, jak se již s tichým souhlasem nadřizovaných stalo. Arcibiskup si je vědom, že katolíci se proti těmto situacím brání a přiměřenými prostředky také protestují. I sbor biskupů se k nim připojuje. Vládnoucí třída však na tyto protesty nebere ohled. Katolíci nemají být považováni za druhořadé občany a mají svá práva. Účast ve volbách je za dané situace nejúčinnějším prostředkem k dovolání se svých práv.⁹⁹

Dále se odvolává na papeže Pia XII. a upozorňuje na to, že odpůrci budou zdůrazňovat, že náboženství nepatří do politiky. Politika se však nezabývá pouze otázkami světského rázu, ale ve skutečnosti se do věcí náboženských neustále vměšuje. Proto katolík nemůže být k tomuto lhostejný. Katolíci mají velkou odpovědnost, která podle arcibiskupa spočívá v tom, že: *„smí náležeti jen k té straně a voliti jen takové zástupce, kteří dávají záruku, že budou hájiti nezadatelná práva náboženské svobody a Církve svaté. A poněvadž běží o věc nesmírně závažnou a dalekosáhlých následků, upozorňuji, že každý katolík je ve svém svědomí pod těžkým hříchem vázán takto voliti. Naši nejvyšší učitelé na Stolci Petrově připomínají důrazně všem katolíkům tuto povinnost.*“¹⁰⁰

Nastávajícím volbám se věnoval i týdeník Katolík. Adolf Kajpr se nejprve zabýval problematikou již zmíněných „bílých lístků“. Podle něj měl křesťanský volič dvě možnosti: buď vybrat stranu, jejíž program neodporuje jeho svědomí, nebo odevzdat prázdný lístek a tím projevit svůj nesouhlas. Odevzdáním bílého lístku však občan projevuje pouhý zápor a dobrovolně se zřiká veškerého vlivu na řízení státu a vydávání zákonů. To je podle Kajpra pro křesťanského voliče naprosto nepřijatelné. *„Je-li tu možnost volit demokraticky a volit program, který neodporuje křesťanským zásadám, je každý ve svém svědomí zavázán volbu vykonat.*“¹⁰¹

V dalším čísle Katolíka věnoval Kajpr volbám úvodník: *„Doprava nebo doleva? My neznáme toto jen horizontální rozcestí. Jdeme vpřed a hlavně výš a výš: nad hmotu*

⁹⁸ Tamtéž, s. 1n.

⁹⁹ Srov. Tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ Srov. Bílé lístky, *Katolík*, č. 9, 5. 5. 1946, s. 1.

stavíme ducha, nad sobectví křesťanské bratrství, nad vykořisťování všemocným jednotlivcem nebo všemocným státem rovnost nesmrtelných duší, která vylučuje ponižování člověka člověkem.“ Dále vybízí voliče, ať srovná programy jednotlivých stran, ať srovná i jejich činy, stejně tak jako osoby, které tyto strany zastupují. A poté ať zvolí tu stranu, jejíž program, slova i skutky se nejvíce přibližují jeho svědomí.¹⁰²

Před volbami na Slovensku

Na Slovensku, jehož 80 % obyvatel tvořili katolíci, kandidovaly ve volbách původně pouhé dvě strany – Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana. V podstatě ani jedné z těchto stran katoličtí voliči nemohli dát hlas, aniž by hlasovali proti svému svědomí. Bylo nanejvýš nepravděpodobné, že by hlasovali pro komunisty. Stejně tak ovšem nemohli hlasovat pro Demokratickou stranu, jejíž členové se spolu s komunisty za slovenského povstání podíleli na zestátnění církevního školství a později také na kritice politického katolicismu v období Slovenského státu. Tato kritika však vyznívala jako kritika katolicismu jako takového. Představitelé Demokratické strany byli vnímáni jako zaujatí proti náboženství i proti církvi. Na Slovensku tak vznikla iniciativa k založení třetí, „katolické“ strany, kterou podpořili možná trochu překvapivě i komunisté, jenž ovšem kalkulovali s tím, že by určitá roztržičnost hlasů mohla být výhodou právě pro ně. Předběžný název této strany byl Křesťansko-sociální hnutí a s jejím programem souhlasili i slovenští biskupové. Mluvčím nové strany se stal Andrej Cvinček.¹⁰³ Dne 10. ledna 1946 přijal biskupy v čele s nitranským arcibiskupem Kmeťkem prezident Beneš. Kromě seznámení prezidenta se situací na Slovensku, se jednalo i o této nové straně.¹⁰⁴

Představitelé Národní fronty¹⁰⁵ souhlasili s programem strany, která se mezitím přejmenovala na Křesťansko-republikánskou stranu. S tímto názvem však Národní fronta nesouhlasila. Rovněž žádala, mimo celé řady dalších požadavků, aby se tato strana jasně přihlásila k Československé republice a aby se distancovala od

¹⁰² Srov. Den voleb, *Katolík*, č. 10, 19. 5. 1946, s. 1.

¹⁰³ Andrej Cvinček (1880-1949), nitranský kanovník, v letech 1945-1946 byl poslancem a místopředsedou Prozatímního Národního shromáždění za Demokratickou stranu. V letech 1946-1948 místopředseda Slovenské Národní rady. Srov. VAŠKO, V. *Neumlčená I.*, s. 109.

¹⁰⁴ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 108n.

¹⁰⁵ Národní fronta byla sdružením českých i slovenských politických stran, založeným v březnu 1945, v němž však rozhodující vliv měla Komunistická strana Československa. Do voleb v roce 1946 mohly kandidovat pouze strany sdružené v této organizaci, což prakticky znamenalo vyloučení opozičních stran.

představitelů někdejšího Slovenského státu. Problematickou byla také snaha dostat do vedení nové strany Vavro Šrobára, známého svými proticírkevními postoji. Průtahů se založením „křesťanské“ strany využila Demokratická strana, která nabídla dohodu svým členům za předpokladu, že do nové strany nepřestoupí.¹⁰⁶

K uzavření této tzv. Dubnové dohody došlo 30. března 1946. Katolíci byli zklamáni, že nedošlo k založení strany, pro kterou by mohli hlasovat. Situaci se jim snažil vysvětlit kanovník Cvinček, který se díky Dubnové dohodě stal místopředsedou Demokratické strany.¹⁰⁷

V předvolebním letáku z dubna 1946 píše Andrej Cvinček, že jde o to, aby osmdesátiprocentní většina slovenských katolíků byla přiměřeně svému počtu a významu odpovídajícím způsobem politicky reprezentovaná. Do jaké míry se podaří zapojit slovenské katolíky do československého politického života, do takové míry se podaří i šťastná a trvalá úprava česko-slovenského poměru. Slovenští katolíci by se měli aktivně účastnit nového života v nové Československé republice.¹⁰⁸

Cvinček dále vysvětluje: „*v poslední době jsme se snažili o samostatné vystoupení slovenských katolíků pod štítem Křesťansko-republikánské strany. Předpokládali jsme, že když můžou politicky vystupovat katolíci v Čechách, ve Francii a jinde, že to nebude překážet ani naší lidové demokracii. Narazili jsme však na těžkosti a překážky, když šlo o zásady, které není možné opouštět a s kterými není možné dělat kompromisy, museli jsme ustoupit od samostatného politického vystoupení [...] Za daných okolností jsme odvolali svoje dopisy a přihlášky, podané Národní frontě o povolení čtvrté strany a současně jsme obnovili rokování s vedoucími činiteli Demokratické strany, které vedlo k podepsání jasné a vyhovující dohody, podle které mají katolíci zajištěny takové pozice, které odpovídají jejich důležitosti a významu [...] Zvítězila tu rozvaha, zdravý rozum a vědomí zodpovědnosti před budoucností, jako i vědomí toho, kam by nás mohlo zavést politicko-stranické tříštění [...] Nyní je nutné jít do voleb společně s Demokratickou stranou. Je to v zájmu slovenském i katolickém.*“¹⁰⁹

Komunisté, kteří kalkulovali s rozbitím Demokratické strany, označili Dubnovou dohodu jako „*reakční komplot agrárníků, luteránů a luďáků*“. V podstatě na

¹⁰⁶ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 109n.

¹⁰⁷ Srov. Tamtéž, s. 110.

¹⁰⁸ Srov. PREČAN, V., *Slovenský katolicismus pred februárom 1948*, obraz. příloha s. 14-15.

¹⁰⁹ Tamtéž.

poslední chvíli začali podnikat všechno pro to, aby čtvrtá strana (jako třetí byla mezitím založena Strana práce) na Slovensku přece jen vznikla.¹¹⁰

Pouhé dva týdny před volbami vyšlo první číslo Slobody, věstníku ústředního orgánu nové strany, kde se uvádí: „*Slováci, Slovenky, bratři a sestry! Vaše tužby a očekávání se splnily. Očekávaná čtvrtá strana na Slovensku, původně přihlášená jako Křesťansko – republikánská strana, začala svoji činnost jako plnoprávný člen Národní fronty s nezměněným programem pod názvem Strana slobody.*“¹¹¹

Na vznik Strany slobody reagoval leták Demokratické strany: „...*povznášime se mužne nad všetky různice a nedorozumění, ktoré nás dělily s evanjelickou časťou Demokratickej strany, neboť v tom hlavním, v boji za demokraciu, za slobodný rozvoj, za sociálne, kultúrne a náboženské vymoženosti musíme byť zcela jednotní.*“ Podepsáni katolíčtí členové výkonného výboru Demokratické strany.¹¹²

Kanovník Cvinček musel vyvracet pomluvy, že vystoupil z Demokratické strany, a že nejen on, ale celá slovenská církev nabádá katolíky, aby hlasovali pro Stranu Slobody. Cvinček uvedl, že Strana slobody klame voliče tím, že hlásá „nejkatolíčtější program“ a přitom tříští demokratickou frontu. Podle něj se ve volbách rozhoduje pouze mezi dvěma stranami, mezi demokraty a komunisty.¹¹³

Stranou nezůstali ani slovenští biskupové. Dne 21. května 1946 vydali prostřednictvím Ústřední katolické kanceláře¹¹⁴ leták určený katolické veřejnosti. Zde píší, že na mnohé dotazy věřících ohledně nastávajících voleb rozhodli se vydat směrnice a úpravy, shrnuté do čtyř bodů:

1. V těchto volbách se budou volit poslanci do ústavodárného Národního shromáždění, které má dát ČSR ústavu. Zde se tedy rozhodne, zda v našem státě bude panovat křesťanský duch nebo ne. Velký význam voleb vyžaduje, aby se jich zúčastnil každý katolík a odevzdal platný hlas.

2. I když je známo, že slovenským katolíkům nebyla povolena taková strana, jakou žádali, přece jsme vázáni ve svědomí odevzdat hlas takové straně, která stojí na křesťanském základě a jejíž kandidáti poskytují záruky, že budou hájit svobodu a práva

¹¹⁰ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 111.

¹¹¹ PREČAN, V., *Slovenský katolicismus pred februárom 1948*, obraz. příloha č. 21.

¹¹² Tamtéž, obraz. příloha č. 16.

¹¹³ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 112.

¹¹⁴ Ústřední katolická kancelář byla založena v roce 1945 slovenským biskupským sborem. Jednalo se o pomocný orgán k řízení Katolické akce (laického hnutí slovenských katolíků). ÚKK pořádala přednášky a kursy pro věřící, vydávala knihy a periodika. Ředitelem ÚKK byl Anton Botek, jeho zástupcem Dominik Bartosiewicz. Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 228.

církve, zejména právo církve na školy a výchovu mládeže (internáty), svobodu katolického tisku a katolických spolků.

3. Kdyby někdo v tomto ohledu měl nějaké pochybnosti, ať se poradí se svým duchovním nebo s váženým, statečným a bezúhonným spoluvěřícím.

4. Zprávy o tom, že slovenští biskupové vstoupili do Strany slobody, se nezakládají na pravdě.¹¹⁵

Po volbách

Výsledky voleb do Národního shromáždění, konaných 26. května 1946, dopadly v českých zemích a na Slovensku zcela rozdílně. Vítězství komunistů v českých zemích nepřekvapilo. Avšak to, že získají čtyřicet procent hlasů, zřejmě ani oni sami, i přes mohutnou předvolební kampaň, nepředpokládali. Absolutní většina hlasů pro slovenské demokraty rozhodně překvapením byla.¹¹⁶

Výsledky voleb v českých zemích:

	hlasy	%	mandáty
1. Komunistická strana Československa	2 205 658	40,17	93
2. Čs. strana národně socialistická	1 298 917	23,66	55
3. Čs. strana lidová	1 110 920	20,23	46
4. Čs. sociální demokracie	855 771	15,59	37
„Bílé lístky“	19 430	0,35	0

Výsledky voleb na Slovensku:

	hlasy	%	mandáty
1. Demokratická strana	988 275	61,43	43
2. Komunistická strana Slovenska	490 257	30,47	21
3. Strana slobody	67 775	4,20	3
4. Strana práce	49 983	3,11	2
„Bílé lístky“	12 625	0,79	0

¹¹⁵ Srov. PREČAN, V., *Slovenský katolicismus pred februárom 1948*, obraz. příloha č. 25.

¹¹⁶ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 114.

Předsedou vlády se stal komunista Klement Gottwald. Již na prvním zasedání vlády slovenští komunisté obvinili Demokratickou stranu ze spolčení s luďáky a z protistátní propagandy. Také Gottwald prohlásil, že slovenští demokraté představují pro republiku nebezpečí, zvláště pro jejich separatistické tendence. Komunisté si byli vědomi, že součtem mandátů české a slovenské strany utvoří v Národním shromáždění nejsilnější skupinu. A tak, i když slovenští komunisté ještě v průběhu povstání v létě 1944 prosazovali co největší nezávislost Slovenska na Praze, nyní zcela obrátili. Po prohraných volbách se stali největšími propagátory centrálního řízení společného státu.¹¹⁷

Adolf Kajpr se v prvním povolebním čísle *Katolík* pozastavuje nad výsledky, které volby přinesly a srovnává situaci českých a slovenských katolíků. Volby podle Kajpra potvrdily, že katolicismus je málo v krvi českých spoluobčanů, a že *„katolický způsob myšlení a jeho zájmy nepadají příliš na váhu při rozhodování o veřejných otázkách. Jen nová poctivá práce, šedivá, nevzhledná, výchovná práce zde může něco změnit. Manifesty a hesla, vyvolávání starých frází o „zdrucující většině“, o „náboženském založení našeho lidu“ jsou klamáním sebe sama.“*¹¹⁸

Na Slovensku, píše dále Kajpr, je z katolického hlediska zajímavý úspěch Demokratické strany, který je výsledkem úspěšného manévrování slovenských katolíků, kteří *„před nemnoha měsíci měli ještě demokratické „luterány“ velmi v žaludku, nevěděli, co mají začít, na kterou kartu vsadit, až najednou přišly volby a oni se stali zase vzácným předmětem pozornosti a úslužnosti. Na jedné straně pro ně vymysleli bílé lístky, na druhé straně všechny strany i s komunisty (kromě snad Strany práce) se zapřísahaly, že jsou proti jakémukoliv znevažování náboženství, demokraté se bili – alespoň na volebních plakátech a novinových provoláních – za církevní školy, a tím se stali velkou slovenskou stranou. Aby obraz byl realistický, třeba si domyslit, že při tom nerozhodovalo pouze nadšení pro demokracii a náboženství. Slovenské komunisty stihl osud vládnoucí strany, která nikdy nemůže všechny uspokojit. Rozdávat neměla skoro co, to už udělala před ní vláda Tisova, teď se musí, nebo by se alespoň mělo spíše vracet.“*¹¹⁹

¹¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 114n.

¹¹⁸ Tak je po volbách, *Katolík*, č. 11, 2. 6. 1946, s. 1.

¹¹⁹ Tamtéž.

Tento volební úspěch na Slovensku by mohl podle Kajpra svádět české katolíky k tomu, že opozice se vyplácí víc než loajalita a že by měli své zájmy prosazovat razantněji. To by však byl omyl, protože na Slovensku jsou zcela jiné poměry než v Čechách: *„Na Slovensku je autonomie, samostatnost, spojená s knězem Hlinkou, s katolicismem. Není to sice spojení nezměnitelné, ale skutečnost je taková. U nás nemáme nic takového, a vlastní náboženské přesvědčení je u většiny slabé, většině katolíků je úplně jedno, budou-li např. církevní školy u nás nebo ne. Nezískali bychom tedy nic pro náboženství opozičnictvím.“* Přesto je zde nebezpečí, že komunisté budou v českých zemích získávat nadále převahu. Čeští katolíci by se podle Kajpra měli hlásit ke křesťanství energičtěji a konkrétněji. Vychovávat je k tomu, je úkolem kněží a rytmu celého církevního života u nás. Tímto rytmem nemá být žádné plané „bouřliváctví“, ale odvaha, statečnost a sebevědomí, vycházející z toho, že Bůh stojí za námi.¹²⁰

¹²⁰ Srov. Tamtéž.

4. Proces s Jozefem Tisem a jeho následky

Důležitou událostí, která výrazně ovlivnila vztahy mezi Čechy a Slováky, byl proces s Jozefem Tisem, prezidentem bývalého Slovenského státu. Tento proces probíhal od konce roku 1946 do dubna 1947. Jozef Tiso a zejména jeho působení v průběhu druhé světové války k dobrým vztahům obou národů určitě nepřispělo. Avšak samotný proces i skutečnost, že byl Tiso nakonec odsouzen k trestu smrti a popraven, a další zejména politické okolnosti se staly tím, co vztahy Čechů a Slováků negativně poznamenalo. Zvláště bolestnou skutečností bylo to, že Jozef Tiso byl nejen představitelem někdejšího samostatného státu, ale také katolickým knězem.

Příprava procesu

Představitelé bývalé Slovenské republiky vydali západní spojenci československé justici 29. října 1945. Samotná příprava procesu s prezidentem Tisem a ministry Machem¹²¹ a Ďurčanským¹²² trvala více než rok. Byli souzeni za rozbití Československa, za podporu Německa ve válce, za maření Slovenského národního povstání, za perzekuci Židů a za zločiny, jichž se dopouštěli členové Hlinkovy gardy.¹²³

Do procesu s Tisem nebyl zařazen Vojtech Tuka¹²⁴, který byl od října 1939 do září 1944 ministerským předsedou Slovenského státu. V této funkci měl podporu Německa. Tuka se podílel na vyhlášení války Sovětskému svazu a zejména na zavedení protizidovských opatření. Vždy nejdříve jednal s Němci a až poté informoval prezidenta

¹²¹ Alexander (Šaňo) Mach (1902-1980), publicista, politik. Patřil k radikálnímu křídlu HSĽS. Po zřízení Slovenské republiky byl vedoucím úřadu propagandy, od roku 1940 do konce války byl ministrem vnitra. Byl rovněž dlouholetým velitelem Hlinkovy gardy. Ve zmiňovaném procesu byl odsouzen na 30 let vězení. Později mu byl trest zmírněn na 25 let. V roce 1968 byl amnestován. Srov. VAŠKO, VÁCLAV, *Dům na skále, 1.díl – církev zkoušená (1945 – začátek roku 1950)*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2004, s. 43.

¹²² Ferdinand Ďurčanský (1906-1974), advokát a univerzitní profesor. Byl prvním ministrem zahraničí Slovenské republiky. Rovněž patřil k radikálnímu křídlu HSĽS, ale vůči Tukovi byl v opozici. Protože příliš hájil státní suverenitu Slovenska, stal se pro Němce nežádoucím a ve funkci ministra zahraničí byl nahrazen právě Tukou. V březnu 1945 emigroval, a proto byl souzen v nepřítomnosti. Žil postupně v Rakousku, Itálii, Argentíně a od roku 1952 v Německu. Zemřel v Mnichově. Srov. VAŠKO, V., *Dům na skále I.*, s. 43.

¹²³ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 148n.

¹²⁴ Vojtech (Béla) Tuka (1880-1946), právník, politik. Před rokem 1918 byl profesorem ústavního práva na univerzitě v Budapešti, poté na maďarské univerzitě v Bratislavě. Od roku 1920 působil v redakci časopisu *Slovák*. Byl členem HSĽS, do jejíhož předsednictva se dostal díky zajištění finanční podpory, která pocházela z maďarských zdrojů. V roce 1929 byl odsouzen na patnáct let za velezradu a špionáž ve prospěch Maďarska. Na svobodu byl propuštěn v roce 1938, po vyhlášení slovenské autonomie, kdy byl v Bratislavě slavnostně uvítán. Po vzniku Slovenské republiky působil jako rektor Slovenské univerzity. Srov. MĚCHÝŘ, J., *Slovensko v Československu*, s. 37.

a vládu. Spolu s Hlinkovou gardou se v květnu 1940 pokusil o fašistický puč, který se nezdařil. Snahou Němců bylo prosadit Tuku do funkce hlavy státu. 14. srpna 1946 byl Vojtech Tuka odsouzen k trestu smrti provazem.¹²⁵

O zahájení procesu na stránkách Katolíka

Proces byl sledován samozřejmě také v českých zemích. Před jeho zahájením se této události věnoval Adolf Kajpr v Katolíku. Podle něj bude úkolem soudu, aby nezávisle a spravedlivě zvážil Tisovy činy. Na výsledku procesu bude do velké míry záviset vývoj vztahů Čechů a Slováků, proto bude sledován s napětím a očekáváním. Ještě více měl být výsledek procesu důležitý pro vztahy českých a slovenských katolíků. Jak píše Kajpr „*způsob Tisova procesu a jeho výsledek bude pro možnost této spolupráce znamenat velmi mnoho, snad všechno.*“ Proto i v tomto procesu a jeho výsledku, stejně jako jinde, by měli katolíci uplatňovat národní bratrství a opravdovou křesťanskou víru.¹²⁶

Kajpr poznamenává, že „*jsou ještě vyšší hodnoty než pouhá strohá spravedlnost. I tato pouhá spravedlnost nechť uváží všechny momenty davové psychologie, kterou sice vůdcové snad nejdříve sami rozpoutávají, nakonec se však mohou stát jejími oběťmi. Nechť uváží, že bylo snad už nad lidské mravní síly, dávatí tehdy, v r.1938 a 1939, událostem na Slovensku jiný směr, nechť zapomenou na hitlerovskou psychosu, která zachvátila celou takřka celou Evropu a vedla k Mnichovu, nechť to vše je vodítkem k moudrosti a mírnosti.*“¹²⁷

Adolf Kajpr vybízí soudce, ať se neopomenou vžít do skutečného smýšlení slovenských lidí, a ať se nenechají ovlivnit žádnými tlaky z různých stran. A zejména: „*nechť nezapomenou též, že dr. Tiso je knězem, katolickým knězem, a že Slováci jsou ve své většině věřícím lidem, pro něhož je kněz „Pomazaným Páně“.* Je však psáno v Písmě sv.: „*Nevztahuj ruku na Pomazaného Hospodina*“. *Nebude to menší spravedlnost, nýbrž vyšší, božstější spravedlnost, z které jedině může vzejít lepší budoucnost, k níž bychom měli státnicky zírat, přemáhající osobní, třeba zjitřenější city. V zájmu této bohdá krásnější budoucnosti prosím tedy všechny, v jejichž rukou je*

¹²⁵ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 148.

¹²⁶ Srov. Začátek procesu, *Katolík*, č. 28, 1. 12. 1946, s. 1.

¹²⁷ Tamtéž.

výsledek tohoto procesu, aby nezapomněli, že nad spravedlnost je velkomyslnost, je odpuštění. To je ten duch opravdové křesťanské víry.“¹²⁸

Na závěr svého článku připomíná Kajpr historické paralely: *„Mluvíme o mučednících ze Staroměstského náměstí. Jejich čin byl jistě vzpourou proti legálnímu panovníku a Ferdinand II. měl legální moc je potrestat a popravít. Kdyby je nebyl popravil, dívali bychom se dnes na ně jako na dosti prostřední politiky. Jistě by nepatřili do národního Pantheonu; protože však padli na popravišti, stali se z nich hrdinové a mučedníci. Dějiny prý se neopakují, přesto však se můžeme a máme z nich učit.“¹²⁹*

Adolf Kajpr varoval, že případné odsouzení Jozefa Tisa k trestu smrti může být v budoucnu příčinou, že se zapomene na jeho činy a Tiso bude uctíván jako mučedník.

Průběh procesu

Proces byl zahájen 2. prosince 1946. Předsedou senátu byl JUDr. Igor Daxner, původně evangelík, později komunista, účastník SNP. Komunisté prosadili, aby proces řídil právě on, navzdory námitkám představitelů Demokratické strany i církevních kruhů pro možnou předpojatost. Obavy byly oprávněné, sám Daxner totiž rozhodoval, kdo bude mít přístup do soudní síně.¹³⁰

Jedním z prvních tvrzení proti Tisovi bylo to, že se před rokem 1918 hlásil k maďarské národnosti, a že psal články do některých maďarských časopisů. Tiso však psal také do časopisů slovenských, z nichž jedním byl kněžský časopis Duchovný pastier, který sám založil. Tisův postoj k Čechům by se dal označit jako rezervovaný, podobně jako postoj jeho předchůdce Hlinky. V otázce postavení Slovenska zastával názor, že pro samostatný slovenský stát ještě nedozrál čas. Až do jara 1939 byl pro narovnání s Čechy podle zásady rovný s rovným. Touto zásadou se prakticky nelišil od postoje slovenských komunistů. Problematické bylo vypovězení 9 000 Čechů ze Slovenska po vyhlášení autonomie v roce 1938. Na otázku „přebytečnosti“ Čechů odpověděl Tiso, že se jednalo o ty, které mohli v jejich funkcích a úřadech nahradit

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená I.*, s. 150n.

schopní Slováci. Češi, kteří založili na Slovensku rodiny, mohli zůstat, stejně jako hospodářští odborníci nebo univerzitní profesori.¹³¹

Na otázku vlastizrady řekl: „*My jsme nebojovali za státní samostatnost, ale za uplatnění slovenského národa a za to, aby politická moc na Slovensku přešla do jeho rukou. Jen od 14.března 1939 jsme pracovali pro samostatnost, protože v tom jsme viděli záchranu národa.*“ Na otázku přísahy věrnosti Československé republice prohlásil, že v okamžiku, kdy bylo zřejmé, že není možné zachovat a udržet republiku, byl on i další poslanci povinni zachránit alespoň národ. V tomto ohledu prý jednali podle své přísahy.¹³²

Další otázka byla, jak mohl Tiso jako kněz nerespektovat stanovisko encykliky papeže Pia XI. „*S palčivou starostí*“.¹³³ Tiso odpověděl: „*Vatikán nesouhlasil s protizidovskou politikou, jakou jsme museli dělat, ale pokud jsme nechtěli uvrhnout národ do katastrofy, museli jsme dělat to, co od nás žádali, ale kde to šlo, tam jsme to mírnili. Jedině mně mohou tisíce Židů děkovat, že se zachránily.*“¹³⁴

Obžaloba však předložila dokument obsahující Tisův projev v Holíči dne 16.srpna 1942, v němž Josef Tiso vyjadřoval k deportacím. Na otázku, zda je křesťanské, co se děje s Židy, řekl mimo jiné: „*že Slovákovi židovský živel ohrožoval život, o tom není třeba nikoho přesvědčovat [...] Bylo by to vypadalo ještě hůř, kdybychom se nebyli od nich včas očistili. A udělali jsme tak podle příkazu Božího: Slováku shod', zbav se svého škůdce.*“¹³⁵

Toto vyjádření ukazuje rozporuplnost Jozefa Tisa a celého jeho působení. Tisovy ústupky Němcům, které často zdůvodňoval tím, že v podstatě neměl jinou možnost a mezi něž je možné zařadit i zmiňovaný projev v Holíči, často překračovaly mez únosnosti.

Jedním ze svědků v Tisově procesu byl arcibiskup Karol Kmeťko. Podle něj: „*Tisovo politické přesvědčení je myslím toto: jsem v první řadě Slovák a budu hájit*

¹³¹ Srov. Tamtéž.

¹³² Srov. Tamtéž.

¹³³ V této encyklice o postavení katolické církve v Německu, vydané v roce 1937 se Pius XI. odvolává na to, že každý člověk má Bohem daná práva, jež společnost nesmí popírat. Tato práva se týkají i víry: „*Věřící člověk má neztratitelné právo vyznávat svou víru a osvědčovat ji ve formách jí přiměřených. Zákony, které ji potlačují nebo ztěžují vyznávání a projevy víry, jsou v rozporu s přirozeným zákonem.*“, což je možné vztáhnout v širším kontextu také na Židy. Srov. PIUS XI., *Encyklika Divini redemptoris a S palčivou starostí*, [přeložil Bedřich Vašek], Lidové knihkupectví a nakladatelství, Olomouc 1937, s. 64.

¹³⁴ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 150n.

¹³⁵ Srov. Tamtéž.

práva Slováků vůči druhému a s druhým se spojím natolik, nakolik to bude prospěšné slovenskému národu.“¹³⁶

Podle Kmeťka při vzniku samostatného státu Slováci neměli na výběr. Samostatný stát, který pro ně byl menším zlem než pro Čechy protektorát, jim byl vlastně vnucen. K židovskému kodexu vydali své záporné stanovisko slovenští biskupové. Tiso kodex nepodepsal. Po prvních deportacích Židů se Kmeťko ptal Tisa, jak to může dovolit, když Židé jsou vyváženi v podstatě na smrt. Tiso tomu nechtěl věřit. Později však na intervence nitranských rabinů byl ochoten udělit četné prezidentské výjimky, díky kterým se část Židů skutečně podařilo zachránit.¹³⁷

Když byl tázán, zda bylo vhodné, aby v čele samostatného Slovenska stál právě Tiso, Kmeťko odpověděl: „*On svým kněžským posláním, svou učeností a řečnickým talentem byl považován za prvního řečníka Slovenské republiky. Zasloužil si skutečně, aby se jím stal. My jsme věděli, co na něho čeká. Kdyby se byl zřekl tehdy, když vyšel židovský kodex, byl by býval šťastný národ a dokonce i on.*“¹³⁸

Tiso se obhajoval: „*Nevzdal jsem se, protože jsem cítil mravní závazek funkci, kterou jsem převzal, plnit tak dlouho, pokud z této funkce nebudu osvobozen zákonitým způsobem. A byl bych se považoval za zbabělce, který utíká od těžkého úkolu, který má plnit, a jednal bych egoisticky, kdybych právě tehdy, kdy je národ v těžkých chvílích, jej nechal a šel do soukromého života, do soukromí.*“¹³⁹

A v odkazu slovenskému národu, napsanému noc před vlastní popravou: „*...cítím se být mučedníkem ochrany křesťanství před bolševismem, kterého se musí národ nejen v duchu svého křesťanského charakteru, ale i v zájmu další budoucnosti všemožně chránit.*“¹⁴⁰

Jozef Tiso tak sám sebe označil jako mučedníka. Zřejmě skutečně nebyl schopen přiznat, nebo spíše uvědomit si své chyby.

O tom svědčí i dopis z 8. listopadu 1944, který adresoval papeži Piu XII. Tento dopis, ve kterém Tiso hájil své postoje, se paradoxně stal jeho největší obžalobou. Tiso napsal: „*Naše vina tkví v naší vděčnosti a věrnosti vůči Němcům, kteří nejenže uznávali a schvalovali existenci našeho národa a jeho přirozené právo na nezávislost a národní*

¹³⁶ MURÍN, K., *Spomienky a svedectvo*, s. 442.

¹³⁷ Srov. Tamtéž, s. 446.

¹³⁸ Tamtéž, s. 456.

¹³⁹ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 153.

¹⁴⁰ Srov. Tamtéž

svobodu, ale pomáhali mu i proti Čechům a Židům, nepřátelům našeho národa.“ Pius XII. nechal dopis bez odezvy.¹⁴¹

Tiso se v podstatě vychloubal věrností a vděčností vůči Německu, které mělo snahu vojensky ovládnout celou Evropu. Slovenský stát vyhlásil válku zemím, které Německo vojensky napadlo a tím se prakticky ztotožnil s německou politikou a ideologií. V reakci na svá obvinění se Tiso obhajoval tím, že v podstatě neměl jinou možnost, chtěl-li zachránit slovenský národ. Stejně tak tomu bylo i v otázce deportací Židů. Tisovi obhájci často argumentují právě četnými výjimkami, díky kterým byla spousta Židů deportací ušetřena. Nezmiňují se však o Tisově zodpovědnosti za to, že deportace v podstatě schvaloval.

Katolík k průběhu procesu

Adolf Kajpr se v Katolíku zamýšlí nad slovy, kterými se obžalovaní při bratislavském procesu zaštiťovali. Ti často tvrdili, že všechno, co dělali, bylo v zájmu slovenského národa¹⁴²: „*Při známém bratislavském procesu slyšíme často z úst obou obžalovaných tato slova. Slova, která jistě naplní dojemným nadšením všechny jejich přátele, když je čtou nebo slyší. Je to zdánlivě výraz nejvyšší nezištnosti, všechny činy tak dostávají odůvodnění, před nímž by měly umlknout všechny rozpory a všechny další soudy. A přece, bohužel, to není tak jednoduché. Stejně tak dělal Hitler všecko pro zájem Německa, stejně tak dělal Mussolini všecko pro zájem Itálie a stejně to dělají všichni, jichž vodítkem je sacro egoismo, národní sobectví.*“¹⁴³

Kajpr dále píše, že neexistuje jiná morálka pro národy a jiná pro jednotlivce: „*Tak jako jednatel nesmí zapomínat, že není sám, a činí-li všecko pro svůj zájem, nezdá se nám jistě mravním hrdinou. Ale stejně nesmí to činit ani národ nebo kdokoliv jménem národa. Je nás na světě mnoho národů a musíme se snažit, aby všichni mohli*

¹⁴¹ Srov. HALAS, F. X., *Neklidné vztahy*, s. 62n.

¹⁴² Jasně se k zásadě, že „všechno, co prospívá národu je morálně správné“ vyjadřuje encyklika „*S palčivou starostí*“: „*Tato věta může být správná, když se při ní předpokládá, že to, co je mravně nedovolené, nikdy nemůže sloužit opravdovému blahu národa. Vždyť již staré pohanství poznalo, že tato věta, aby byla správná, se musí vlastně obrátit a znít takto: „Nikdy není něco užitečné, není-li to současně mravně dobré. A je to mravně dobré nikoli proto, že je to užitečné, nýbrž je to také užitečné, poněvadž je to mravně dobré“ (Cicero, De officiis 3, 30). Održena byvši od tohoto mravního pravidla, znamenala by tato zásada věčný válečný stav mezi různými národy. V životě vnitrostátním (tato zásada) zapominá – spojujíc dohromady hledisko užitečnosti a hledisko právní – na základní skutečnost, že člověk, jakožto osobnost má Bohem daná práva, jichž společnost nesmí popírat, rušit, zkracovat a vůbec na ně sahati.*“ PIUS XI., *Encyklika Divini redemptoris a S palčivou starostí*, s. 63n.

¹⁴³ Všecko pro zájem Slovenska, *Katolík*, č. 31, 22. 12. 1946, s. 6.

žít. *A protože v každém z nás, jednak jako v jednotlivci, jednak jako v příslušníku národa, dřímá snaha dělat všechno jen pro svůj zájem, je třeba ji statečně potírat široce otevřenými očima, kam by to vedlo. Němci, činící všecko pro zájem Německa, zaplavili naše české kraje a přesto, že to dělali mnozí s přímým přesvědčením, že na to mají právo, my jsme nicméně následkem jejich bludů prošli nejtrapnějšími šesti nebo sedmi lety svých dějin.*“¹⁴⁴

Adolf Kajpr se dále odvolává na známý biblický citát: *Co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň ty jim. A proto „ani jednotlivec, ani národ nesmí nikdy zajišťovat svou existenci podle receptu „všechno pro zájem Slovenska“. Může se totiž stát, že někdo mocnější než my, bude-li se řídit týmiž zásadami, jednou krutě zdeptá naše vlastní zájmy, a my nebudeme mít dosti sil k obraně a nebudeme mít ani sympatie druhých, budou-li se všichni řídit zásadou jen svého vlastního zájmu.*“ A právě tak se v případě Slovenska dělo.¹⁴⁵

Postoj politiků a biskupů

A jaký postoj k procesu zaujali členové jednotlivých politických stran? Jak čeští, tak i slovenští komunisté žádali Tisovu smrt. Čeští nekomunisté byli zdánlivě neutrální, chtěli, ať Tisa soudí Slováci sami. Slovenští demokraté byli vázání Dubnovou dohodou s katolíky a byli pro mírný rozsudek.¹⁴⁶

Ve svém memorandu SNR se slovenští biskupové přimlouvají za šetrné řešení Tisova případu. Zdůrazňují, že *„Jozef Tiso byl vždy kněz horlivý, bezúhonného života. Ve své rozsáhlé aktivitě se snažil pracovat pro dobro celku a osobně se neobohacoval“*. Biskupové varují před osudnými omyly při politických procesech, obhajují celou Tisovu koncepci a zdůrazňují, že při posuzování Tisovy činnosti je třeba brát v úvahu především jeho úmysly - *„většina slovenského národa je s námi přesvědčena, že úmysly Dr. Tisa při veřejné činnosti byly ty nejlepší.“* Biskupové upozorňují na to, že *„řešení Tisovy osobní otázky bude mít dalekosáhlý vliv na smýšlení a chování části slovenského národa vůči obnovené ČSR a jejím představitelům“*.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Srov. Tamtéž.

¹⁴⁶ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 154.

¹⁴⁷ PREČAN, V., *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*, s. 134n.

Návrh rozsudku a intervence proti trestu smrti

Dne 19. března 1947 navrhl hlavní prokurátor Tisovi a Ďurčanskému (v nepřítomnosti) trest smrti. Mach byl, údajně ze zdravotních důvodů, odsouzen později. V období před vynesením rozsudku začal boj o záchranu Tisova života. Porada slovenských biskupů, která se konala 27. března 1947 v Trnavě, se zabývala otázkou, co v této věci podniknout. S rozsudkem smrti pro Tisa tedy zřejmě počítali. Biskupové se rozhodli apelovat na věřící Slováky, aby nedemonstrovali a aby nevyvolávali žádné konfrontace se státními úřady. Biskupská konference se rozhodla napsat svým jménem dopis prezidentu republiky Benešovi.¹⁴⁸

Napsáním dopisu, který nesl datum 31. března 1947, byl pověřen trnavský biskup Jantausch:

„Vaše Excelence! Slovný pane prezidente! Z pověření biskupského sboru Slovenska a v jeho jménu uctivě prosím, abyste ráčil udělit milost Dr. Jozefovi Tisovi, pokud by byl Národním soudem v Bratislavě odsouzen na smrt. Jde nám všem o to, aby v naší, tolika obětmi obnovené republice se poměry co nejdříve zkonsolidovaly, aby při náboženské snášenlivosti spolupráce našich dvou národů byla stále užší a plodnější v budovatelském díle našeho státu. Tyto naše snahy případnou popravou Dr. Jozefa Tisa by byly na Slovensku v základech otřeseny a nevíme, kdy by se takto vzniklá trhlina mohla překlenout. Naproti tomu udělením milosti Dr. Jozefu Tisovi by byli slovenští katolíci ve věrnosti ke státu skutečně posíleni. Celý biskupský sbor je přesvědčen, že Vaše Excelence své právo, jako hlava státu, použije pro dobro našeho národního a státního života a udělí milost případně na smrt odsouzenému Dr. Jozefu Tisovi.“¹⁴⁹

Dne 15. dubna 1947 odsoudil senát Národního soudu v Bratislavě Dr. Jozefa Tisa a JUDr. Ferdinanda Ďurčanského (v nepřítomnosti) k trestu smrti provazem. Ihned po vynesení rozsudku podali obhájci Jozefa Tisa prezidentu republiky žádost o udělení milosti. O milost pro Tisa žádali prezidenta Beneše rovněž všichni slovenští biskupové.¹⁵⁰

Mezi prvními žádostmi o milost pro Tisa byl telegram vedoucího tiskového oddělení Ústřední katolické kanceláře. Tímto vedoucím byl redaktor Jur Koza-Matejov, který napsal: „Dovoľte, prosím Vás, abyCh Vás, pane prezidente, mohl upozornit, že

¹⁴⁸ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 155.

¹⁴⁹ PREČAN, V., *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*, s. 255n.

¹⁵⁰ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 156.

jenom nepřátelé ČSR a Čechů si mohou přát odsouzení a popravu Dr. Tisa. – Kdo zná Slovensko, ten musí vědět, že případná poprava Dr. Tisa bude jedním z největších neštěstí a chyb, jakých se naše vnitřní politika mohla dopustit.“¹⁵¹

Mezi těmi, kdo intervenovali u prezidenta ve prospěch Jozefa Tisa byl také zástupce Svatého Stolce. Dne 16. dubna požádal o slyšení u prezidenta Československa mons. Forni z pražské papežské internunciatury. Vedoucí prezidentovy kanceláře Smutný o tom zaznamenal: „Mons. Forni oznámil, že dostal příkaz, aby tlumočil prezidentovi prosbu Svatého Stolce, tedy ne papežovým jménem. Svatý Stolec nechce žádným způsobem ztěžovat výkon spravedlnosti a k tomuto zákroku jej vede jedině hledisko lidskosti a dobroty. Svatý Stolec chce mít klidné svědomí, že udělal všechno, co bylo v jeho moci. Pan prezident poděkoval za tuto demarši a odpověděl, že zatím nepadlo rozhodnutí vlády, která mu má navrhnout, zda udělení milosti Dr. Tisovi doporučí nebo ne. Pokud bude návrh vlády znít na udělení milosti, ubezpečil Forniho, že milost udělí. Nemůže však říci, jak se vláda rozhodne, proto musí být připraven na obě možnosti. Nemůže sám svobodně rozhodovat, protože akt milosti musí podepsat i člen vlády. Prezident nemůže rozhodovat bez vlády, ale ani vláda bez prezidenta. Forni poděkoval panu prezidentovi a ubezpečil ho, že Svatý Stolec, ať se stane cokoliv, se neodchýlí od dosavadní linie ve svém poměru k Československu.“¹⁵²

Národní soud navrhl žádost o udělení milosti Tisovi zamítnout. Poté o případu hlasovalo předsednictvo Slovenské národní rady, z jehož pěti členů byli dva komunisté proti udělení milosti, dva demokraté pro. Třetí demokrat, major Polák, se hlasování zdržel. Slováci, kteří vždy chtěli co největší pravomoci a brojili proti tomu, když Češi zasahovali do jejich záležitostí, odmítli nyní tuto záležitost rozhodnout. V tomto důležitém momentu se vzdali veškeré odpovědnosti, kterou tak přesunuli na Čechy.¹⁵³

O Tisově případu tak měla rozhodnout pražská vláda, která nejdříve většinou jednoho hlasu odmítla návrh na opětovné přesunutí záležitosti do Bratislavy, čímž rozhodla, že o případném udělení milosti Tisovi bude hlasovat sama. Komunisté navrhli udělení milosti nedoporučit. Tento návrh byl nakonec schválen, proti byli pouze ministři Československé strany lidové a Demokratické strany. Rozhodnutí tak záleželo na

¹⁵¹ PREČAN, V., *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*, s. 153.

¹⁵² Tamtéž, s. 155n.

¹⁵³ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 157n.

prezidentu Benešovi¹⁵⁴. Ten údajně zvažoval o udělení milosti z humanitních důvodů, nakonec se však z důvodů vnitropolitických, s ohledem na stanovisko vlády, rozhodl milost neudělit.¹⁵⁵

Dne 18. dubna 1947 byl Jozef Tiso popraven.

Reakce na Tisovu popravu

Adolf Kajpr v *Katolíku* napsal: „*V pátek 18. dubna ráno se v Bratislavě dokončovalo poslední dějství jedné tragédie. Tragédie česko-slovenského soužití. Podle novinových zpráv přijali ve Vatikáně s politováním tuto zprávu a musil ji přijmout s politováním každý, kdo má opravdu smysl pro tragičnost lidského života, jenž bývá jak u jednotlivců, tak u národů takřka nepřetržitým sledem omylů a nedorozumění, mnohdy tak zbytečných a snad zřídka opravdu zamýšlených ve svých bolestných koncích.*“¹⁵⁶

Podle Kajpra znamená Tisova poprava důležitý mezník nebo spíše východisko k utváření česko-slovenských poměrů. Češi a Slováci by neměli neplodně debatovat o tom, kdo je touto skutečností vinen: „*Učiníme-li tuto jistě naprosto odůvodněnou výhradu, můžeme pak trochu méně zachmuřeně zkoumat, jaká část viny přísluší každému z nás. Bylo již stokrát uznáno, že i my Češi jsme vinni. A musíme si to vždy znovu přiznávat, a nejenom snad nějak ústy, nýbrž snahou neopakovat znovu staré chyby.*“¹⁵⁷

Skutečnost, že se v novinách píše o tom, že na Slovensku je klid, je podle Kajpra znamením špatného svědomí Čechů a jejich snahy měřit dvojím loktem, protože to, co se děje na Slovensku se jich bezprostředně týká: „*... nesmíme si slovenské veřejné mínění vytvářet buď sami, jak by mělo být, jak bychom si je sami přáli, nebo podle zástupců nějakých partyzánských organizací, které reprezentují malou menšinu. Můžeme si stokrát, a velmi upřímně říkat, že to se Slováky myslíme dobře, budeme to nadarmo říkat, nedostaneme-li se k jejich duši. Neslevíme-li ze své beztoho tolikrát*

¹⁵⁴ Jistá paralela s Tisovým případem se odehrála ve Francii. Týkala se maršála Pétaina, který v roce 1940 podepsal s Německem příměří, díky kterému byla ušetřena okupace část Francie s centrem ve Vichy. Po válce byl Pétain odsouzen k trestu smrti za velezradu. Generál De Gaulle mu však tento trest cestou milosti zmínil na doživotní vězení. Srov. HALAS, F. X., *Neklidné vztahy*, s. 67.

¹⁵⁵ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 158.

¹⁵⁶ Je třeba jítí dál, *Katolík*, č. 17., 27. 4. 1947, s. 2.

¹⁵⁷ Tamtéž.

*zkrachované pýchy rozumářských nevěrců, kteří si farizejsky říkají: „Bože, děkuji ti, že nejsem jako druzí“. Nepůjdeme-li mezi ně, nevezmeme-li je, jaké jsou.“*¹⁵⁸

A jak vnímá Adolf Kajpr pohled Slováků? Jak píše „...jsou jistě někteří, je jich jistě mnoho, kteří jsou tak rozechvěni ve svých národně-lidských citech, že s námi nebudou chtít ani mluvit, nebudou vůbec dávat pozor, co říkáme. Bylo přece nejednou řečeno: „Sáhnete-li na Tisu, pak je mezi námi konec.“ I sám Kajpr se před začátkem procesu spolu s mnoha jinými přimlouval za velkomyslnost těch, kdo budou rozhodovat, ale „stalo se jinak a nám nezbyvá, než se sklonit. Nesmíme však zůstat stát, je třeba jít dál. Osudy národů jsou v rukou Božích, nikdy nejsou nerozlučně spojeny s osudem jednoho člověka. Je třeba dále žít a dále myslet na budoucnost.“¹⁵⁹

Postavení obou národů, i vzhledem k mezinárodní situaci, by mělo Čechy a Slováky spojovat a přibližovat: „Slováci musejí uznat, že je-li člověku smutno samotnému, že je smutno i národu samotnému, zvláště malému národu. A Slováci by měli uznat, i katoličtí Slováci, při vši nechuti, kterou k Čechům mají, že Češi, přes všechny své chyby, by byli ve vážných chvílích přece jen nejspolehlivější.“ Nejdůležitějším počinem by tak mělo být nejen uznání viny, ale také vzájemné odpuštění: „Účinkem každé pravé tragédie má býti podle starých definic katharsis, nové vydechnutí, tak jako když po jarní bouři je vzduch čistý a pln ozonové vůně. My, diváci tragédie z 18.dubna, bychom tedy měli odejít s přesvědčením, že my obojí jsme velmi chybovali, že obojí musíme říci upřímně a nepovrhně: Naše vina, naše převeliká vina, že však chyby, i nejtěžší, pozbývají své hrůzy, učíme-li se z nich, napravujeme-li se z nich.“¹⁶⁰

V závěru článku autor vyzývá zejména mladou generaci, která - jak věří - uvedeným slovům rozumí: „tato slova vycházejí ne z lásky pouze slovní, ale z upřímné hluboké a rovné lásky k oběma našim národům. A zveme je všechny, aby nám stejně upřímně podali ruku k budování Kristova království mezi Čechy a Slováky. To bude nejlepší vyznění tragédie československého soužití, to bude skutečná jitřenka pravé jednoty, kterou nikdo nic neztrácí, kterou se každý stává bohat bohatstvím všech těch, s nimiž se sjednocuje.“¹⁶¹

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž.

Na zasedání ÚV KSČ v Praze prohlásil Klement Gottwald, že Tisovou popravou se komunistům podařilo zasadit lidům další vážný úder. Tato záležitost podle něj posílila autoritu jak vlády, tak i komunistů, zvláště slovenských. Jejich autoritu se podařilo posílit snad jedině v tom, že dokázali ještě více rozšířit atmosféru strachu. Ta byla snad také důvodem, proč se prezident Beneš rozhodl milost Tisovi neudělit. Dalším důvodem byla zřejmě Benešova neznalost slovenského katolického prostředí, jakož i to, že nedokázal odhadnout, jaké důsledky bude jeho rozhodnutí mít na vztahy mezi Čechy a Slováky.¹⁶²

Většina slovenských katolíků si uvědomovala, že Tiso byl vinen. Očekávali, že bude vynesena vysoký trest. S trestem smrti však nesouhlasili, jak dokládaly Katolícke noviny: „Podle vyhlášení povolaných míst na Slovensku i jinde panoval náhled, že pokud bývalý prezident Slovenského státu bude odsouzen k smrti, nebude rozsudek vykonán. Ať už je vykonání rozsudku spravedlivým potrestáním viníka, jak tvrdí jedna strana, anebo politickou pomstou, jak to tvrdí druhá strana, jisté je, že udělení milosti by účinně přispělo k posílení svazků mezi Čechy a Slováky. Národ je už přesycen válkou, nenávisť a rozkolem. Avšak vykonání rozsudku značně oslabilo příležitost k uspokojení myslí v Československé republice.“¹⁶³

Státní moc zřejmě předpokládala, že na Slovensku dojde k nepokojům, jež budou záminkou k dalším opatřením proti jejich obyvatelům. Nestalo se tak hlavně zásluhou slovenské církve, která neustále varovala obyvatelstvo jak před protistátními akcemi, tak i před těmi, kdo by se je snažili vyprovokovat.¹⁶⁴

Útoky proti Demokratické straně

Dne 20. května 1947 odhlasovalo předsednictvo SNR nedůvěru předsedovi Národního soudu Daxnerovi. Komunisté proti tomu protestovali. Následující spor mezi SNR a vládou se stal záminkou k útokům proti Demokratické straně. Slovenští komunisté opět hájili spíše zájmy pražské vlády než zájmy Slovenska. Klement Gottwald označil Demokratickou stranu za „lidácké podzemí“. Z nekalých politických úmyslů obvinil i slovenské biskupy a kněze a vůbec celý slovenský katolicismus.¹⁶⁵

¹⁶² Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 158n.

¹⁶³ *Katolícke noviny* č. 17, 27. 4. 1947.

¹⁶⁴ Srov. VAŠKO V., *Neumlčená*, s. 159.

¹⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 160.

Na to reagoval kromě jiných také Adolf Kajpr v Katolíku: „*Poměr česko-slovenský je jistě z našich nejpalcivějších [...] Zajímají nás především výroky pana ministerského předsedy o slovenském katolicismu, o úloze kněžstva, biskupů. Nemohli jsme z nich být uspokojeni. Byli jsme utvrzeni v mínění, že se slovenský problém řeší neúplně, stranicky a že katolíci jsou vždy v záloze, aby byli prohlášeni za jediné viníky případného, a to velmi pravděpodobného nezdaru.*“¹⁶⁶

Dále Kajpr výstižně hodnotí politickou situaci na Slovensku. Zmiňované dvě „*hlavní*“ strany jsou Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana, dvě „*malé*“ strany Strana slobody a Strana práce:

„*Je přece nesporné, že politický vývoj Slovenska se děje uměle. Umělé bylo zřízení dvou stran, ke kterým jen v poslední chvíli, zase uměle, před volbami, přibyly dvě malé strany nové. Dvě hlavní uměle stvořené strany si od osvobození vládnou na Slovensku po svém, vládnou si velmi libovolně, a z toho je tam těžká atmosféra, hlavně mezi katolíky, kteří mají na jedné straně vědomí své většiny, na druhé se cítí jako bezprávný předmět, jež by každý chtěl nějak získat, ale jen jako hlasující materiál, ne jako skutečně plnoprávné partnery politického dění. Odtud plyne celá ta napjatost politické situace na Slovensku. Víme dobře, že zahraniční vlivy do ní zasahují též, ty však nalézají úrodnou půdu hlavně pro onu zmíněnou politickou nesvéprávnost katolíků slovenských. Protože milujeme upřímně svou republiku, přáli bychom si, aby v politických poměrech na Slovensku nastalo jasno.*“¹⁶⁷

Další část se týká zestátnění církevního školství, proti čemuž slovenští biskupové již vícekrát protestovali. Na Slovensku bylo vnímáno jako křivda to, že české církevní školy dosud zestátněny nebyly. Nejen tento případ mohl u Slováků vyvolat pocit, že se rozhoduje „*o nich bez nich*“, což se pak odráželo i na jejich vztazích k Čechům. Podle Kajpra Slováci „*nejbolestněji cítí ztrátu svých škol a internátů. Dokud nebude uspokojivě vyřešena tato otázka, není naděje na loyální spolupráci a marně na ni čekáme. Odtud plyne také ono základní nepochopení stanoviska slovenských biskupů, jež se jeví v tvrdých slovech Gottwaldových: „Hlavní vina spadá na slovenský episkopát“. Pan ministerský předseda, jako dlouholetý komunistický bojovník, dovede asi sotva chápat něco jinak než v kategoriích politické moci. Dovede se sotva vcítit do*

¹⁶⁶ Stále slovenský problém, *Katolík*, č. 23, 8. 6. 1947, s. 3.

¹⁶⁷ Tamtéž.

mysli katolického biskupa s jeho vědomím zodpovědnosti za svěřené stáde před vlastním Pastýřem duší, Kristem.“¹⁶⁸

Adolf Kajpr obhajuje slovenské biskupy a reaguje také na snahu ministerského předsedy Gottwalda o „kádrování“ kněží a snahu oddělit kněze od biskupů:

„Nuže: nábožensko-mravní výchova mládeže patří mezi hlavní starosti biskupovy. Nelze se tedy divit, že se slovenští biskupové nemohou smířit se ztrátou svých škol, že jejich zestátnění budou vždy z několika příčin považovati za bezprávné a nespravedlivé a že se tedy nemohou nadchnout nynějším stavem věcí. Spoléhati, že výměna osob by situaci změnila k lepšímu, je nepochybně marné, protože každý jiný biskup by musil na tytéž věci stejně nazírat. Nesmíme se bát dívat se na věci v jejich holé pravdivosti a neusnadňovat si problémy tím, že si namlouváme něco, co zase odpovídá našim přáním. Sem patří pokus pana ministerského předsedy roztrhnout biskupy od farářů, jak se to jeví v jeho slovech: „Hlavní vina spadá na slovenský episkopát, nikoliv na prosté faráře nebo aspoň na většinu z nich“. Je možné, že Klement Gottwald má tyto informace od toho nebo onoho ojedinelého slovenského kněze, jenž se pokouší sloučiti komunistickou ideologii s křesťanstvím. Takový kněz však, jako se mýlí v tom, že považuje za slučitelné, co nikdy dohromady nepůjde, tak se mýlí i v ostatních svých úsudcích o situaci katolicismu na Slovensku, jako se ostatně mýlil i ve výsledku voleb, který si jistě představoval jinak.“¹⁶⁹

Klement Gottwald obviňuje slovenský episkopát, nikoliv jednotlivé kněze. Komunisté nejen v tomto případě nechtěli chápat, či spíše ignorovali otázku poslušnosti kněží biskupům.

Přítom slib poslušnosti biskupovi je nedílnou součástí liturgického obřadu kněžského svěcení. Není to pouhá formalita, ale výslovný závazek kněze vůči svému biskupovi. A právě na základě tohoto závazku poslušnosti má biskup právo zasahovat do aktivit svých kněží. Pokud mají někteří kněží mylné názory, je právem, či spíše povinností biskupa vyzvat je k nápravě. Otázka poslušnosti kněží biskupům se často týkala také působení kněží v politice. Kněz má být vždy vnímán jako reprezentant církve. V politice není možné oddělit jednání kněze jako soukromé osoby od jeho kněžství. Pokud je kněz spojen s nějakou politickou stranou, znamená to pro tuto stranu určité „církvní schválení“, což však může být zavádějící, protože církve nemá být s žádnou politickou stranou ztotožňována. Veřejná angažovanost kněží je tak možná

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž.

pouze se souhlasem příslušného biskupa. Kněz, i když jedná jako soukromá osoba, je pořád vnímám jako reprezentant církve. Z toho vyplývá, že konání jednotlivých kněží je bráno jako určité měřítko, podle něhož je pak hodnocena i samotná církev jako celek.¹⁷⁰

Právě skutečnost, podle níž se hodnotí působení církve podle působení jednotlivých kněží snad nejvíce charakterizuje existenci Slovenského státu, jehož hlavním představitelem byl katolický kněz Jozef Tiso. Komunisté v podstatě již od osvobození v roce 1945 hodnotili jakoukoli následnou katolickou aktivitu na Slovensku jako pokus o spiknutí, či útoky proti republice.

¹⁷⁰ Srov. JONOVÁ, JITKA, *Problematika poslušnosti ve vztahu kněží k biskupům*, in MAREK, PAVEL (ED.), *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008, s. 60nn.

5. Krize v letech 1947-1948 a konec demokracie

Rok 1947 přinesl velké sucho a obavy z budoucnosti. Údajný tvrdomestický zázrak se stal jednou ze záminek k útoku proti náboženství. Další záminkou bylo vykonstruované spiknutí takzvaných „ľud'áckých žívlů“, které bylo navíc pokusem o převzetí moci komunisty. K tomu nakonec došlo v únoru 1948. Přestože se přímo netýkaly církve a ani bezprostředně neovlivnily vztahy Čechů a Slováků, byly únorové události zásadní pro další vývoj v Československu. Po nástupu totality byla církev postižena mnohými zákazy, mezi které patřil mimo jiné zákaz vydávání katolického tisku.

Tvrdomestický zázrak

Začátkem léta 1947 došlo ve slovenské obci Tvrdomestice u Topoľčan k údajnému zjevení Panny Marie třem dětem. Na toto místo začalo o nedělích proudit velké množství lidí. Dne 27. června, kdy se toto „zjevení“ mělo opakovat, se zde sešlo až 80 tisíc lidí. „Tvrdomestický zázrak“ se stal další záminkou k útokům proti náboženství. Slovenští biskupové se snažili uklidnit situaci. Nabádali věřící ke zdrženlivosti, protože se nepotvrdilo nic, co byl svědčilo o pravosti „zjevení“.¹⁷¹

Tvrdomestickému „zázraku“ se celkem obšírně věnovaly zvláště Katolícke noviny, jejichž redakce zaujala k události jakési úřední stanovisko. Podle tohoto stanoviska „...věc se přetřásá již i v tisku a to způsobem nedůstojným a nešetrným. Někteří vidí ve věci politické pozadí, uvádějí ji do souvislosti s případem Dr. Tisa, někteří pak v ní vidí i projev náboženské nevraživosti vůči jinověrcům.“ Proto se redakce Katolíckych novín rozhodla říci k této věci jasné slovo. Ač to asi mnohým způsobí zklamání, je třeba vyslovit názor, že „není dosud žádného důvodu, který by potvrzoval pravdivost „zjevení“. Naopak je velmi mnoho důvodů, které ukládají katolíkům, milujícím svou víru a svou Církev, největší zdrženlivost. Tyto důvody nás nutí, abychom každému člověku dobré vůle vložili na srdce, aby do Tvrdomestic nechodil a čekal. Jsou-li události pravdivé, Bůh se postará, abychom se o nich mohli bezpečně přesvědčit a nestali se obětí klamu.“¹⁷²

¹⁷¹ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 160.

¹⁷² *Katolícke noviny*, č. 30, 27. 7. 1947, s. 1n.

Jak dále uvádějí Katolické noviny, některé ze „zázraků“ jsou nepravdivé a pro Matku Boží nedůstojné, o jiných zase existuje několik navzájem si odporujících tvrzení. Zvláště zarážející je skutečnost, že tisíce návštěvníků Tvrdomestic vynechává nedělní mši svatou. To je záležitost, která z mravního hlediska otřásá hodnověrností zmiňovaných událostí, protože Bůh nemůže zahrnout zvláštní přízní ty, kdo přestupují zákon svědomí. Spolehlivé nejsou ani údajné úkazy na Slunci, jež se měly při druhém zjevení odehrát. Byli totiž přistiženi lidé, kteří tyto světelné jevy měli pomocí zrcadel sami zinscenovat. Navíc se o tvrdomestické události zajímá mnoho zjištěných lidí, kteří se snaží vydělat na prodeji devocionálií, případně fotografií dětí, jimž se údajně Panna Maria zjevila. To jsou podle Katolických novin některé důvody, které dotvrzují nevěrohodnost tvrdomestického „zázraku“.¹⁷³

Později byla vytvořena komise k prošetření těchto událostí. Po výslechu dětí, kterým bylo údajné zjevení určeno, i jejich rodičů, dospěla komise k závěru, že šlo z jejich strany o podvod. Chtěli prý oživit na Slovensku víru a ovlivnit vývoj dalších událostí. Těžká situace Slovenska a strach z budoucnosti byla charakterizována i takovouto touhou po nadpřirozeném Božím zásahu.¹⁷⁴

Vznik Informbyra a údajné spiknutí na Slovensku

Z mezinárodního hlediska bylo významným obdobím pro další vývoj v Československu září 1947. Tehdy založilo devět evropských komunistických a dělnických stran (Bulharska, Francie, Itálie, Jugoslávie, Maďarska, Polska, Rumunska, Sovětského Svazu a Československa) tzv. Informbyro. Tento orgán byl náhradou za někdejší Komunistickou internacionálu, která byla rozpuštěna v roce 1943. Strany Informbyra vycházely z hodnocení mezinárodní situace podle sovětského vzoru. Přijaly Stalinem prosazovaný princip třídního boje a rozdělení světa do dvou nesmiřitelných táborů. Podle Stalina představovaly USA „tábor imperialismu“, který hrozil „táboru míru“ vedenému SSSR. Hrozbu měli imperialisté uskutečnit tak, že se budou snažit nasadit své agenty do vedení jednotlivých „mírových“ stran. Vznik Informbyra tak zahájil rozdělení Evropy na Východ a Západ. Dalšími důsledky byly čistky

¹⁷³ Srov. Tamtéž.

¹⁷⁴ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 161.

v komunistických a dělnických stranách jednotlivých zemí Východu, na které doplatili téměř všichni zakladatelé Informbyra.¹⁷⁵

Snahou Informbyra bylo prosadit, aby moc v jednotlivých státech převzala dělnická třída reprezentovaná komunistickou stranou. Cestou k uchopení moci měla být revoluce. Českoslovenští komunisté však doufali, že se jim podaří ovládnout scénu i nekrvavou cestou. Jedním z prostředků bylo kompromitování největších politických protivníků. Za oběť byla vybrána Demokratická strana, vítěz voleb na Slovensku. Bezpečnostní orgány odhalily, či lépe řečeno vykonstruovaly spiknutí „luďáckých živlů“ v Demokratické straně, které měly údajně sabotovat vládní program a spolupracovat s protistátními skupinami. Zatčeni byli katoličtí členové Demokratické strany Kempný, Bugár a další. Komunisté zorganizovali masové demonstrace „pracujícího lidu“. Rezoluce požadovaly odstoupení sboru pověřenců. Dne 30. října 1947 podal demisi Gustáv Husák spolu s dalšími komunistickými pověřenci. Tím pádem ovšem museli odstoupit i demokratičtí představitelé sboru pověřenců. Rekonstrukce tohoto orgánu proběhla podle plánu komunistů a 18. listopadu byl předsedou sboru pověřenců zvolen opět Gustáv Husák. Demokratická strana se však dokázala zkonsolidovat. Mezi evangelickým a katolickým křídlem této strany nedošlo k rozkolu, jak komunisté předpokládali. Demokratická strana navíc získala ve vládě podporu lidovců i národních socialistů.¹⁷⁶

Boj o církevní školství

Jeden z největších konfliktů mezi státem a církví se týkal církevních škol. K rozhodnutí o jejich zestátnění došlo na Slovensku již během národního povstání. Zpočátku se jednalo o rámcové opatření ze 6. září 1944, jež potvrdila Slovenská národní rada, složená ze zástupců komunistické a Demokratické strany nařízením ze 16. května 1945. Toto nařízení se vztahovalo na všechny školy. Slovenští biskupové protestovali a žádali, aby se církevních škol netýkalo. V memorandu z 21. srpna 1946 se domáhali alespoň zachování škol řeholních. Se svými protesty neuspěli. Zákaz církevních škol

¹⁷⁵ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 171n.

¹⁷⁶ Srov. Tamtéž.

považovali biskupové za diskriminaci a poukazovali na to, že v českých zemích církevní školy zestátněny nebyly.¹⁷⁷

V českých zemích se však v té době o zestátnění škol rovněž jednalo. Dekret o zestátnění připravilo ministerstvo školství, vedené komunistou Zdeňkem Nejedlým už v říjnu 1945. Po protestech českých biskupů došlo alespoň k jeho odložení. Ovšem po parlamentních volbách 1946 prosadila Gottwaldova vláda nový školský zákon do svého programu. Parlament celý vládní program, a tudíž i zmíněný zákon, 8. července 1946 jednomyslně schválil. Ministerstvo školství už v této době řídil národní socialista Jaroslav Stránský. Základem zákona byl původní Nejedlého návrh, který předpokládal jak zestátnění škol, tak i nepovinnou výuku náboženství na školách. Po protestech církve i lidové strany byl navržen určitý kompromis. Ten obsahoval ustanovení, že školy smí zřizovat pouze stát a že náboženská výuka zůstává nadále jako relativně povinná. Boj církve za svobodnou školu probíhal i nadále. V květnu 1947 se konala v pražské Lucerně celostátní manifestace katolického lidu, podobná shromáždění probíhala i v mnoha dalších městech. Také biskupské konference se na svých jednáních v letech 1946 a 1947 školským zákonem zabývaly.¹⁷⁸

Dne 19. listopadu 1947 vydali českoslovenští biskupové pastýřský list, který pojednává o úpadku mravnosti národa. Podle biskupů jde o problém zvýšení úrovně mravnosti řešit pouze na náboženském základě, proto s obavami sledují přípravu školského zákona. „*Náboženství jenom tenkrát může se uplatnit všestranně, je-li mu zajištěna svoboda. Všechno, co omezuje náboženskou svobodu, podlamuje i sílu působivosti náboženství.*“ Biskupové zdůrazňují, že náboženství vede k plnění slov evangelia: dávat císaři, co je císařovo, co je Boží, dávat Bohu. „*Kdo tedy zeslabuje autoritu Boží, zeslabuje i autoritu lidskou, státní, jež jsou od autority Boží závislé, a naopak, kdo chrání autoritu Boha nejvyššího, chápe se i mocenských prostředků na ochranu moci vládní.*“¹⁷⁹

Dále apelují na ty, kdo budou o školském zákoně rozhodovat, že zabezpečením svobody náboženství můžou přispět i k ozdravení mravnostních poměrů. Biskupové jsou pro zlepšení organizace školství. Když hájí právo na existenci náboženských škol, hájí toto právo v zájmu národa i státu. Oprávněnost tohoto požadavku je ve shodě

¹⁷⁷ Srov. KAPLAN, KAREL, *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, ÚSD, v nakladatelství Doplněk, Brno 1993, s. 13n.

¹⁷⁸ Srov. Tamtéž.

¹⁷⁹ OPATRŇÝ, ALEŠ (ED.), *Pastýřské listy 1945 – 2000*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2000, s. 44n.

s přirozeným právem. Stav výchovy na většině státních škol však znemožňuje zlepšení mravní úrovně mládeže. „*Nemůžeme mlčeti k tomu, jak je mládež záměrně matena v názoru světovém, a zejména jak je propagována jednosměrná ideologie učebnicemi úředně schválenými, ať jsou to učebnice dějepisu, či jiného oboru vědního. I jen trochu upřímné objektivity by stačilo a schvalovací komise nemohla propustit nesprávnosti, jimiž se skutečnost skresluje a falšuje.*“¹⁸⁰

Protože všechny žádosti i protesty zůstávaly bez odpovědi, podali českoslovenští biskupové 26. ledna 1948 vládě nové memorandum, v němž uznávají nutnost školské reformy, avšak apelují na všechny, kdo budou o novém zákoně rozhodovat: „*V zájmu demokracie a z ohledu na skutečnou vůli i skutečné přání většiny národa neničte nikomu zákonem svobodu přesvědčení a svobodu náboženskou, stále ještě zaručovanou dosud platící ústavou [...] Nerozdmychujte kulturní boj, který by musel nastat po uzákonění předlohy přes všechno ujišťování, že si nikdo z nás kulturního boje nepřeje. Nesměli bychom mlčet, abychom nebyli zrádci svého národa, jenž by jistě vnitřními rozpory nesmírně trpěl a jenž by nezbytně hynul mravně i kulturně.*“¹⁸¹

Zákon o jednotné škole projednával nakonec parlament až po únorovém převratu. V dubnu 1948 byla schválena původní Nejedlého koncepce, znamenající zestátnění škol a nepovinnou výuku náboženství.¹⁸²

Politická scéna těsně před únorem 1948

Na plénu ÚV KSČ v listopadu 1947 označili komunisté stranu národně socialistickou za vedoucí sílu opozice a „agenturu mezinárodního imperialismu“. V téže době na sjezdu sociální demokracie v Brně bylo poraženo prokomunistické křídlo této strany, reprezentované Zdeňkem Fierlingrem. Do čela sociálních demokratů se dostali Laušman a Majer, zastánci tradiční parlamentní demokracie. Komunisté se tak v českých zemích začínali ocitát v izolaci. Problémem však bylo již zmíněné „ľud'ácké spiknutí“ na Slovensku. Demokraté Kempný a Bugár byli zbaveni poslanecké imunity a byli stále ve vazbě. Propagandě se dařilo rozšiřovat okruh podezřelých. Snaha kompromitovat další politické představitele vyvolávala neklid. Koncem ledna 1948 se konal v Bratislavě II. sjezd Demokratické strany, který řešil konflikty mezi

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ *Rozsévač*, 8. 2. 1948, s. 1.

¹⁸² Srov. KAPLAN, K., *Stát a církev v Československu 1948-1953*, s. 16.

evangelickým a katolickým křídlem této strany. Jednotu strany se prozatím podařilo udržet.¹⁸³

Z „východních“ států bylo Československo posledním, kde ještě fungovala parlamentní demokracie, i když spíše jenom relativně. Komunisté se těžko smiřovali s porážkami při hlasováních v parlamentu. Tyto prohry pro ně představovaly překážku na cestě k ovládnutí politické scény. Označovali je za „snahy o návrat ke kapitalismu“ a za „záležitost reakce“, přičemž „reakcí“ byl pro ně každý, kdo měl odlišný názor. Pro demokratické strany v parlamentu, přestože vystupovaly jednotně, bylo těžké komunistům čelit. Komunistům se navíc podařilo vtáhnout do politického boje odbory, které zcela ovládali. Stejně tak ovládali ministerstvo informací a ministerstvo vnitra, což bylo důležitým předpokladem k uchopení moci ve státě.¹⁸⁴

Cenzura tisku

V roce 1945 vyhlásili prezident i vláda Československa platnost zákonů a nařízení z doby před rokem 1938. Před druhou světovou válkou fungovala v Československu preventivní cenzura, kterou prováděli úředníci ministerstva vnitra. Zástupci politických stran v květnu 1945 tuto praxi neuplatnili, takže fakticky cenzura neexistovala. Brzy se však politické strany začaly vzájemně napadat a obviňovat z toho, že jedna strana ve svých tiskových materiálech druhou stranu nějakým způsobem kompromituje. Stížnosti politických stran se pak řešily na schůzích vlády a Národní fronty. K jednomu takovému sporu došlo 30. listopadu 1945, kdy ministr informací Kopecký obvinil místopředsedu vlády Šrámka, že časopis *Obzory* vydávaný lidovou stranou „*píše ve fašistickém a reakčním duchu*“. Ministerstvo informací poté zmiňovaný časopis, byť pouze na přechodnou dobu, skutečně zakázalo.¹⁸⁵

Zástupci nekomunistických stran, zejména strany lidové, se obávali, že podobné kroky může ministr Kopecký opakovat. Jan Šrámek se zasazoval o to, aby byla zavedena cenzura s přesně vymezenými pravidly. Otázku cenzury projednávalo předsednictvo vlády, které uložilo ministru vnitra Noskovi, aby předložil návrh na zavedení předválečných cenzurních předpisů. VII. odbor ministerstva vnitra, pod něhož

¹⁸³ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 234.

¹⁸⁴ Srov. Tamtéž, s. 239n.

¹⁸⁵ Srov. KAPLAN, KAREL – TOMÁŠEK, DUŠAN, *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, s. 8n.

spadalo politické zpravodajství a Státní bezpečnost, však vydal prohlášení, že „*považuje za neslučitelné se zásadami lidové demokracie a za politický neúnosné, aby byl znovu zaveden přežitek dřívějších politických režimů, cenzura tisku, a z těchto důvodů nesouhlasí zásadně s návrhem na obnovení poměrů z doby před okupací v příčině cenzury tisku.*“ V lednu 1947 ministerstvo vnitra vyslovalo nesouhlas s předválečnou cenzurou, ale zároveň potvrdilo nutnost dohledu nad tiskem. Politické strany se tak dále obviňovaly ze zneužívání tisku v neprospěch protivníků. Zvláště zástupci nekomunistických stran si uvědomovali, že tisk „*ve skutečnosti podléhá daleko pronikavějšímu omezování, než kdyby byl cenzurován*“, a znovu uvažovali o určité formě cenzury.¹⁸⁶

Na podzim 1947 komunisté změnili svůj postoj. Pochopili, že v jejich snaze o uchopení moci v Československu se cenzura tisku se může stát jedním z vhodných prostředků k umlčení protivníků, otiskujících v novinách kritické články na adresu komunistů a jejich činnosti. V prosinci 1947 došlo k vytvoření kontrolního odboru ministerstva informací, který měl za úkol zjišťovat závadnost psaní tisku. Bylo stanoveno pět oblastí, které se měly sledovat: „*a) dvouletý hospodářský plán, b) štvání proti slovanským národům, c) otázky zásobovací a vyživovací, d) základní linie naší vnitřní a zahraniční politiky, e) věci obrany státu*“. Protože jednotlivé body byly vymezeny velmi obecně, bylo tak podle tohoto návrhu možné stíhat prakticky každou kritiku vlády či ministrů. Postup kontrolního odboru měl být tento: „*bude vypracovávat denní přehled tisku, vybírat závadné články a postupovat je Státní bezpečnosti, která zařídí trestní postih nebo – po rozhodnutí zvláštní komise – zabavení novin.*“¹⁸⁷

Dne 22. prosince 1947 zahájil kontrolní odbor svou činnost a přijatá usnesení uskutečňoval v praxi, což vyvolávalo další protesty nekomunistických stran. Ministr spravedlnosti, národní socialista Drtina protestoval proti tomu, že je zabavován tisk všech politických stran s výjimkou tisku komunistického. Dále žádal o urychlené vypracování zákona o cenzuře. Již však bylo pozdě. Vše směřovalo k nastolení totalitní moci v Československu. Po 25. únoru 1948 se ukázala veškerá zavedená či projednávaná opatření, týkající se cenzury, jako zbytečná.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Srov. Tamtéž.

¹⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 10n.

¹⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 11n.

Státní bezpečnost

Další důležitou složkou, kterou se komunisté v podstatě již od osvobození snažili ovládnout, byla policie. Nekomunistické strany se po volbách v roce 1946 neúspěšně snažily dosadit svého kandidáta na post ministra vnitra. Komunisté považovali Bezpečnost za svoji doménu. Zpravodajská služba Státní bezpečnosti se příliš nezaměřovala na vnějšího nepřítele, jejich objektem se stávali spíše domácí odpůrci komunistické strany. Bezpečnostní sbory se stále více rozrůstaly a jejich novými členy se stávali vesměs předváleční komunisté. Před únorem 1948 narůstaly stížnosti na vyšetřovací metody bezpečnostních orgánů a na policejní provokace, zaměřené zejména proti představitelům nekomunistických parlamentních stran. Na Slovensku byly policejní sbory rozpuštěny hned po válce a členy nově vytvořeného Sboru národní bezpečnosti se stali účastníci povstání v roce 1944, kteří byli většinou komunisty.¹⁸⁹

Demise ministrů

Dne 13. února 1948 podal ministr spravedlnosti Drtina na zasedání vlády zprávu o nezákonnostech orgánů ministerstva vnitra, kde už měli komunisté téměř monopol. Tuto zprávu doplnili a některé podrobnosti uvedli i další ministři. Komunisté byli podrobni velké kritice. Mons. Šrámek uvedl, že zásadní chyba je v tom, že Bezpečnost nijak nerozlišuje činnost protistátní a protikomunistickou. Jednání nebyl přítomen ministr vnitra Nosek, který podle předsedy Gottwalda „náhle onemocněl“. Navíc vládní představitelé dostali informaci, že zemský velitel Sboru národní bezpečnosti svým rozkazem odvolal z funkcí osm pražských nekomunistických velitelů SNB. Vláda se usnesla, že tito nesmí být do následujícího jednání odvoláni. Dne 17. února se konalo další zasedání vlády. Ministr Nosek se na toto zasedání opět nedostavil a předchozí usnesení nerespektoval. Nekomunističtí ministři tak odmítli pokračovat v jednání, dokud nebudou mít jistotu, že Nosek uvedené usnesení o ponechání velitelů SNB na jejich místech dodrží. Předseda vlády Gottwald označil jednání demokratických ministrů za smluvený protikomunistický komplot a z jednání odešel. Krátce po tomto

¹⁸⁹ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 241.

incidentu se sešli ministři z řad národních socialistů, lidovců a slovenských demokratů a rozhodli se, že v rámci demokracie nebudou komunistům ustupovat.¹⁹⁰

Další jednání vlády bylo svoláno na 20. února. Podle příslibu předsedy vlády se zde měl ministr Nosek konečně vyjádřit k obviněním, vzneseným na adresu jeho ministerstva. Předseda Gottwald však místo tohoto bodu zařadil na jednání zprávu ministra národní obrany o nových odhaleních československé kontrarozvědky. Po tomto Gottwaldově kroku se ministři nekomunistických stran rozhodli, že pokud ministr Nosek nedodrží usnesení z 13. února, nebudou se dalších jednání vlády účastnit. Na jednání konaném v kabinetě mons. Šrámka se dvanáct ministrů z řad sociálních demokratů, lidovců a slovenských demokratů rozhodlo podat demisi. Jediný nestranický ministr, kterým byl ministr zahraničí Jan Masaryk, demisi nepodal, nedovedl se prý rozhodnout. Demisi nepodali rovněž sociální demokraté Majer a Laušman, kteří tuto demisi považovali za politickou chybu. Za těchto okolností měla odstoupit celá vláda. Klement Gottwald však prohlásil, že vláda odstupovat nebude a že zbývajících čtrnáct ministrů doplní novými.¹⁹¹

Na zasedání Ústředních výborů KSČ v Praze a KSS v Bratislavě bylo vydáno prohlášení, které obvinilo odstoupivší ministry ze zrady na Košickém vládním programu a ze snahy o obnovu kapitalismu. Komunisté vyzvali český a slovenský lid, aby se semkl v „obrozenou“ Národní frontu kolem komunistické strany. Dne 21. února vystoupil Klement Gottwald na Staroměstském náměstí, kde se shromáždil velký dav lidí. Gottwald znovu označil odstoupivší ministry za zrádce a vyzval lid, aby ve všech institucích zakládal akční výbory Národní fronty. Shromáždění aklamací odhlasovalo výzvu, aby prezident Beneš demisi „zrádných“ ministrů přijal. Další manifestace uspořádali komunisté v Bratislavě i ve všech krajských a mnoha okresních městech.¹⁹²

Konec Demokratické strany

21. únor 1948 byl důležitý rovněž pro vývoj na Slovensku. V tento den předseda Sboru pověřenců Gustáv Husák odvolal z funkcí pověřence, kteří zastupovali Demokratickou stranu. Zdůvodnil to tak, že pokud odstoupili ministři vlády za Demokratickou stranu, vztahuje se demise i na pověřence této strany, kteří tak nemohou

¹⁹⁰ Srov. VAŠKO, V., *Neumlčená*, s. 242.

¹⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 243n.

¹⁹² Srov. Tamtéž.

vykonávat vládou delegovanou pravomoc ve Sboru pověřenců. Předseda Slovenské národní rady Lettrich, který byl rovněž mezi odvolanými pověřenci, svolal na 23. února zasedání tohoto orgánu. Komunističtí členové SNR se však na toto zasedání nedostavili. Lettrich spolu s dalšími funkcionáři Demokratické strany vydali prohlášení, ve kterém proti svému odvolání protestovali. Ovšem už bylo pozdě. Dne 23. února 1948 role Demokratické strany v politickém životě Slovenska definitivně skončila.¹⁹³

Únorový převrat

Dne 22. února se potvrdily dohady o vyzbrojování členů KSČ, které komunisté do této doby odmítali. Na scéně se objevily Lidové milice, jež se staly ozbrojenou složkou komunistické strany. Milicionáři pochodovali ulicemi za zpěvu písně „Kupředu levá, zpátky ni krok“ a dokreslovali tak atmosféru strachu. Policie sledovala odstoupivší ministry. Státní bezpečnost zatýkala funkcionáře nekomunistických stran, přepadala jejich sekretariáty, kde nalézala zbraně, které tam předem nastrčila. Dne 24. února v poledne byla zahájena celostátní hodinová generální stávkou, jíž se zúčastnilo asi dva a půl miliónu pracujících. U některých z nich případná neúčast na této stávce hrozila ztrátou zaměstnání. Řádově tisíce lidí podaly v těchto dnech přihlášku do komunistické strany.¹⁹⁴

25. února dopoledne navštívili prezidenta republiky Beneše představitelé KSČ Gottwald, Zápotocký a Nosek. Žádali ho, aby přijal demisi dvanácti ministrů a předložili mu návrh na rekonstrukci vlády. Požadavky byly v podstatě ultimátem. Předseda odborů Zápotocký vyhrožoval další generální stávkou a dokonce naznačil možnost občanské války. Další návštěvu ohlásili komunisté na tentýž den odpoledne. Mezitím se na Václavském náměstí shromáždilo kolem sto tisíc lidí, kteří s napětím čekali na výsledky jednání. V půl páté odpoledne prezident Beneš demisi přijal a jmenoval nové členy vlády. Přimo z Hradu odjel Klement Gottwald na Václavské náměstí, kde za obrovského jásotu davu oznámil, že „prezident všechny návrhy, tak jak mu byly předloženy, přijal“. Večer byl poté vypracován program nové, „obrozené“ Národní fronty. Komunistická strana tímto dnem převzala absolutní moc ve státě.¹⁹⁵

¹⁹³ Srov. VNUK, F., *Stopäťdesiat rokov v živote národa*, s. 272n.

¹⁹⁴ Srov. VAŠKO V., *Neumlčená*, s. 244n.

¹⁹⁵ Srov. Tamtéž, s. 247.

Situace církve v únoru 1948

V uvedených dnech zůstala církev stranou politického dění. Křesťané, stejně jako ostatní občané podléhali zmatku, neinformovanosti a strachu, které byly pro tuto dobu typické. Přesto byly v těchto dnech kostely plnější než obvykle. Lidé se modlili za národ, za stát, za církev.¹⁹⁶

Právě v den komunistického převratu - 25. února 1948 - vyšel v Lidové demokracii a ve Svobodných novinách článek arcibiskupa Berana¹⁹⁷, nazvaný „*Nemlč, arcibiskupe! Nesmíš mlčet!*“.

Arcibiskup Beran píše o tom, že dostává spoustu dopisů s radami, co by měl dělat a co by dělat neměl. Jeden z těchto dopisů ho vyzýval k tomu, aby se k současné situaci vyjádřil, doslova, že nesmí mlčet. Meditaci nad otázkou, zda má smysl o těchto záležitostech mluvit, dospívá arcibiskup k tomu, že to smysl má. Článek končí výzvou: „*Vzpamatujte se! Vím, že nechcete rozdmýchovat bratrovražedné boje, ale takto se jim nevyhnete. Zamyslete se nad svou odpovědností! Udržujte právní řád! Všichni schválili zásadní program socialisace. Všichni k němu pracovali a chtějí pracovat. Právní cestou se dosáhne trvalejších reforem, i těch nejradikálnějších [...] Přál bych si, aby každý viděl do mého srdce. Upřímně cítím se všemi, se vším lidem a celým národem. Budou také upřímně chápána má slova? Chci doufat.*“¹⁹⁸

Nejenom na tento článek reagoval Adolf Kajpr v Katolíku ze 29. února 1948: „*Arcibiskup Dr. Josef Beran vybízí důtklivě všechny věřící, aby se vroucně modlili za udržení míru a pokoje v našem národě. Modlitba spravedlivého proráží nebesa [...] Ale naše modlitba nebude účinná, bude-li pouhým přívěskem k ostatnímu našemu dennímu pořádku [...] Máme sice ve svém státním znaku vznešené heslo „Pravda vítězí“, a přece ohromná většina z nás, kdyby byla upřímná, by si musila s Pilátem odpovědět: „Co je pravda? Já to nevím, já jsem se dosud o to málo staral.“ A proto je všechna ostatní naše práce budováním na písku a my se musíme bezmocně dívat, jak se hroubí. Ani šest*

¹⁹⁶ Srov. Tamtéž, s. 246.

¹⁹⁷ Josef Beran (1888-1969), kardinál, pražský arcibiskup. Na kněze byl vysvěcen v roce 1911 v Římě. Po návratu působil v duchovní správě. V letech 1917-1928 byl profesorem náboženství a pedagogiky na katolickém ženském učitelském ústavu u sv. Anny v Praze. V roce 1929 přednášel pastorální teologii na Teologické fakultě v Praze. Od roku 1932 byl rektorem bohosloveckého semináře v Praze. V roce 1942 byl zatčen gestapem a poté prošel několika koncentračními tábory. Po návratu byl opět rektorem pražského semináře. V roce 1946 byl jmenován arcibiskupem pražským a primasem českým. V letech 1949-1963 byl internován, v letech 1963-1965 žil v nuceném vyhnanství. 25. ledna 1965 byl jmenován kardinálem. 19. února téhož roku v rámci dohody Svatého stolce a československé vlády opustil natrvalo republiku a pracoval v římské kurii. Zemřel v Římě, kde je pochován v basilice svatého Petra. Srov. HANUŠ, J., *Malý slovník osobností českého katolicismu.*, s. 13.

¹⁹⁸ *Pastýřské listy*, s. 51.

*let strašlivé války nám nestačilo, abychom zase našli cenu lidského života a cenu míru, proto nyní tak lehkomyšlně zacházíme s vnitřním mírem mezi námi.“*¹⁹⁹

Nástup totality

Vydání Katolíka z 29. února 1948 bylo posledním, které vyšlo. Jedním z prvních „poúnorových“ zásahů proti církvi byla totiž likvidace katolického tisku. Po zákazu Katolíka následovala likvidace dalších katolických periodik i katolických nakladatelství. Zlikvidována byla i velká část náboženské literatury. Po intervencích arcibiskupa Berana i pražské internunciatury byl tento zásah zdůvodněn nedostatkem papíru. To všechno v době, kdy komunisté zaplavovali zemi svými propagačními materiály, plakáty a brožurami. Ministerstvo kultury projevilo naoko dobrou vůli a chtělo povolit vydávání nového katolického týdeníku, který měl nahradit tři dosavadní nejrozšířenější týdeníky: Katolík, Nedělní a Rozsévač. Ministerstvo kultury nejenže samo určilo název nového týdeníku, který měl znít Nedělní rozsévač. Navíc také stanovilo, že tento týdeník bude řídit komunistický vydavatel. S těmito skutečnostmi biskupové nemohli souhlasit.²⁰⁰

Také na Slovensku byla bezprostředně po únoru 1948 zakázána činnost všech katolických spolků. Zakázáno bylo i vydávání většiny katolických periodik. Výjimkou byl měsíčník Duchovný pastier a týdeník Katolícke noviny. Postupně však i u těchto periodik došlo k výměně redaktorů a výrazně se měnil rovněž obsah článků. Do vedení Spolku sv. Vojtecha byl dosazen exkomunikovaný kněz Alexander Horák. Byly zestátněny internáty a malé semináře, které první vlně zestátnění unikly. V prosinci 1948 byla zavřena Ústřední katolická kancelář a její vedoucí Anton Botek a Dominik Bartosiewicz byli zatčeni.²⁰¹

Po zákazu Katolíka mohl Adolf Kajpr ještě dva roky působit jako kazatel, zpovědník a exercitátor. Zatčen byl v březnu 1950. Byl odvezen na Pankrác, kde byl spolu s dalšími odsouzen. Celkem devět let strávil ve věznicích na Mírově, ve Valdicích a v Leopoldově, kde byl znám jako duchovní i morální opora vězňů. Do vězení nastupoval Adolf Kajpr již s podlomeným zdravím, což způsobil jeho předchozí čtyřletý

¹⁹⁹ Když Pán mluví o událostech, *Katolík*, č. 9, 29. 2. 1948, s. 1.

²⁰⁰ Srov. VAŠKO, V., *Dům na skále I.*, s. 71n.

²⁰¹ Srov. VNUK, F., *Sto päťdesiat rokov v živote národa*, s. 283.

pobyt v nacistických koncentračních táborech. Po velké fyzické námaze dostal infarkt a 17. září 1959 ve vězení zemřel. Pohřben byl na vězeňském hřbitově v Leopoldově. Až v létě 1968 byly jeho ostatky přeneseny do jezuitské řádové hrobky na Vyšehradě.²⁰²

Svůj článek ve zmiňovaném posledním čísle *Katolík* končí Adolf Kajpr takto:

*„Vždy je čas, začít znova, začít lépe. Vyznejme tedy, že Kristus je jediným Učitelem naším. Přihlasme se zase upřímně mezi Jeho ovce, které slyší Jeho hlas. Protože jsme neposlouchali jeho hlasu, hlasu jeho Církve, a mluvili jsme pohrdlivě o její neomylnosti, proto musíme nyní poslouchat tolik nepravd a lží a nemáme takřka možnosti se proti nim bránit. A přece jen pravda nás může učinit opravdu svobodné a šťastné a jen Kristus má tuto Pravdu. Pravdu, ze které plyne vnitřní klid a mír, ze které plyne statečnost a síla, ze které plyne radost a štěstí. Toho všeho potřebujeme, toho všeho potřebuje svět kolem nás. My mu to musíme přinést ze svého nitra, neboť tam k nám mluví Pán. Čím více tedy doléhá hluk moderní propagandy na zevní brány naší bytosti, tím více sestupujeme do jejích hlubin a poslouchejme Krista, jeho hlas, stejný po tisíciletí, vždy znovu uzdravující a oživující. Toto sestoupení do nitra nesmí být útek před světem, to má být pouze ubezpečení, že nejsme sami, že je s námi Vítěz.“*²⁰³

Tento závěr je jakýmsi předjímáním zkušeností, které pro církve v období po únoru 1948 nastaly a zároveň velkým povzbuzením ke snášení očekávaných útrap.

²⁰² Srov. *Adolf Kajpr, Svědectví doby*, s. 7.

²⁰³ Když Pán mluví o událostech, *Katolík*, č. 9, 29. 2. 1948, s. 1.

Doslov

Ani po únoru 1948 se nepřestaly vzájemné vztahy Čechů a Slováků vyvíjet. Rozdíl byl v tom, že neexistoval svobodný tisk, který by o podobných záležitostech informoval. Společný život v komunistické totalitě však zřejmě otupil určité hroty těchto vztahů. Celá řada osobností, ať už politického či církevního života, byla odsouzena v politických procesech padesátých let. Setkali se ve vězení a toto utrpení odpůrce totalitního režimu, ať už se jednalo o Čechy nebo Slováky, dokázalo sblížit. A dlouhých více než čtyřicet let života ve společném státě dokázalo svým způsobem sblížit i řadové obyvatele Československa. Nebylo výjimkou, že zejména Slováci putovali za prací do Čech (někdy tomu bylo i naopak), byla uzavřena spousta československých manželství.

Sounáležitost Čechů a Slováků se projevila i v důležitých meznících, kterými byl vpád vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a sametová revoluce v listopadu 1989. Z hlediska katolické církve byla nejvýznamnější cyrilometodějská pouť na Velehradě v roce 1985, kterou svou hojnou účastí výrazně podpořili také poutníci ze Slovenska.

Rád bych zmínil pastýřský list Českých a Moravských biskupů, který vydali u příležitosti rozdělení Československa k 1. lednu 1993. Jak píše biskupové, stojíme na počátku nové epochy našeho národa a státu a hledáme podobné situace pro naši orientaci. Situaci přirovnávají k rozchodu praotce Abraháma se synovcem Lotem:

„Byli příbuzní, velmi bohatí, ale země už nestačila uživit je, jejich čeled' i velká stáda. Začaly spory mezi jejich pastýři. Abraham měl rád svého synovce a nechtěl, aby se mezi nimi vytvořil napjatý nebo dokonce nepřátelský vztah. Proto řekl Lotovi: „Ať nejsou rozepře mezi mnou a tebou. Odděl se, prosím, ode mne. Dáš-li se nalevo, já se dám napravo. Dáš-li se napravo, já se dám nalevo... Tak se od sebe oddělili.“ (Gn 13, 8-9; 11)“

Ve stejném duchu měl proběhnout i rozchod Čechů a Slováků. Měl to být postoj svobodné, bratrské, přející lásky. Jak dále píše biskupové: *„Všichni neseme s sebou odkaz našich dějin s jejich světlými, ale i stinnými stránkami. S těmi světlými, abychom je rozvíjeli, s těmi stinnými, abychom jich litovali a je odčiňovali. Vidět věci takto dodává srdci klid, rovnováhu a schopnost překračovat a nechávat za sebou naše někdy vážná, někdy zbytečná nedorozumění.“* ²⁰⁴

²⁰⁴ OPATRŇÝ, ALEŠ (ED.), *Pastýřské listy 1945 – 2000*, s. 577.

Dne 1. ledna 2013 uplyne od rozdělení Československa dvacet let. Mladší generace si už zřejmě ani neuvědomí, že Češi a Slováci kdysi psali společnou historii jednoho státu. A že se na této historii nemalou měrou podílela také církev, která přispěla rovněž k tomu, že rozchod Čechů a Slováků, kterému se zřejmě nedalo zabránit, proběhl pokojně.

Závěr

V této práci jsem se snažil popsat vybrané události let 1945-48, které podle mého názoru určitým způsobem ovlivnily vztahy mezi Čechy a Slováky, nastínit tehdejší pohled církve a zařadit tyto události do souvislostí s články, publikovanými v této době v katolickém tisku.

Cílem této práce nebylo objevit kořeny česko-slovenského problému. Spíše šlo o snahu připomenout události, které provázely život Čechů a Slováků ve společném státě a to, jak se o těchto událostech psalo v soudobém katolickém tisku, zejména v českém časopise *Katolík* a ve slovenských *Katolíckych novinách*. Důležitou roli ve vzájemných vztazích Čechů a Slováků hrál také vztah obou národů ke katolické církvi.

Významným bodem ve vývoji vzájemných vztahů se tak stal proces s představiteli bývalého Slovenského státu v čele s Jozefem Tisem. Zde se ukázal určitý rozdíl ve vnímání této události z českého a ze slovenského pohledu, zejména kvůli skutečnosti, že Tiso byl nejen symbolem samostatného Slovenského státu, ale také katolickým knězem. Navíc vývoj v českých zemích a na Slovensku byl v období druhé světové války, tedy období protektorátu a Slovenského státu, naprosto rozdílný. Tato rozdílnost se projevila nejen ve vnímání Tisova procesu, ale také dalších událostí let 1945-1948, ovlivněných navíc soudobou politickou situací v Československu.

Netroufám si tvrdit, že zmiňovaný proces byl jednoznačně tím, co nejvíce vzájemné vztahy Čechů a Slováků ovlivnilo. A to už z toho důvodu, že od samotného procesu do nástupu totality uplynula příliš krátká doba. Co však je možné po prostudování dostupných materiálů vnímat je to, že snad všechny nezahojené rány ve vzájemných vztazích byly na čtyřicet let jakoby skryté pod pokličkou komunistické totality a obnovily se až po listopadu 1989.

Cílem této práce bylo pokusit se pochopit rozdílné vnímání popsaných událostí ze strany Čechů a Slováků. Reflexe událostí z tisku dokazuje tuto rozdílnost a snad i tato práce může přispět k jejímu pochopení.

Anotace

Příjmení a jméno autora: SOVADINA Ladislav

Název práce: Problém vzájemných vztahů Čechů a Slováků v letech 1945 – 48
pohledem soudobého katolického tisku

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Jonová, Th.D.

Počet stran: 76

Počet příloh: 9

Klíčová slova: Československo

20. století

katolický tisk

vztahy mezi Čechy a Slováky

Diplomová práce představuje vybrané události let 1945 – 48 v tehdejším Československu, které formovaly vztahy mezi Čechy a Slováky, zejména události, které vzájemný vztah obou národů určitým způsobem ovlivnily. Tyto události jsou zařazeny do souvislostí s články v soudobém katolickém tisku, zejména v českém časopise *Katolík* a ve slovenských *Katolíckych novinách*.

Annotation

Name: SOVADINA Ladislav

Title of work: The problem of Czech-Slovak relations in the years 1945 – 48
in the view of contemporary Catholic press

Thesis leader: PhDr. Jitka Jonová, Th.D.

Number of pages: 76

Number of attachments: 9

Keywords: Czechoslovakia

20th century

Catholic press

relations between Czech and Slovak

The thesis presents chosen historical events during the years 1945–1948 in the Czechoslovakia, which formed the relations between Czech and Slovak. It concerns just the events, that had a significant impact on these relations. The events are looked from the perspective of the contemporary Catholic press, especially the Czech periodical *Katolík* and the Slovak newspaper *Katolícke noviny*.

Použité prameny a literatura

Prameny (tištěné)

Katolík (Praha)

Katolícke noviny (Bratislava)

Rozsévač (Olomouc)

Acta Archiepiscopalis Curiae Olomucensis

Literatura

HALAS, FRANTIŠEK XAVER, *Neklidné vztahy*, Trinitas, Svitavy ve spolupráci s Křesťanskou akademií Řím 1998.

HANUŠ, JIŘÍ, *Malý slovník osobností českého katolicismu*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2005.

JANDOUREK, JAN (ED.), *Adolf Kajpr – Svědectví doby*, Česká křesťanská akademie, Praha 1993.

KAPLAN, KAREL, *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, ÚSD, v nakladatelství Doplněk, Brno 1993.

KAPLAN, KAREL – TOMÁŠEK, DUŠAN, *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994.

MACHULA, JAROMÍR, *Vatikán a Československo (1938-1948)*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998.

MAREK, PAVEL (ED.), *Tisk a politické strany*, Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci ve spolupráci s nakladatelstvím Moneta, Olomouc 2001.

MAREK, PAVEL (ED.), *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008.

MĚCHÝŘ, JAN, *Slovensko v Československu*, Práce, Praha 1991.

MURÍN, KAROL, *Vzpomienky a svedectvo*, Garmond, Partizánske 1992.

OPATRNÝ, ALEŠ (ED.), *Pastýřské listy 1945 – 2000*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2000.

PACNER, KAREL, *Osudové okamžiky Československa*, Themis, nakladatelství MV ČR, Praha 1997.

PIUS XI., *Encykliky Divini redemptoris a S palčivou starostí*, [přeložil Bedřich Vašek], Lidové knihkupectví a nakladatelství, Olomouc 1937.

PREČAN, VILÉM, *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*, Osveta, Bratislava 1961.

VAŠKO, VÁCLAV, *Dům na skále, 1.díl – církev zkoušená (1945 – začátek roku 1950)*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2004.

VAŠKO, VÁCLAV, *Neumlčená – kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.*, Zvon, Praha 1990.

VNUK, FRANTIŠEK, *Stopäťdesiat rokov v živote národa – Slovensko v rokoch 1843 – 1993*, Lúč, Bratislava 2004.

Seznam zkratek

ČSL	Československá strana lidová
ČSR	Československá republika
DS	Demokratická strana
HSLŠ	Hlinkova slovenská ľudová strana
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
NF	Národní fronta
SLS	Slovenská ľudová strana
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNP	Slovenské národní povstání
SNR	Slovenská národní rada
ÚKK	Ústřední katolická kancelář
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Seznam příloh

1. Přehled českého a slovenského katolického tisku vydávaného v letech 1945 – 48.²⁰⁵

Články v *Katolíku*:²⁰⁶

2. Úvodem, *Katolík*, č. 1, 16. 12. 1945, s. 1.
3. Slovenský problém, *Katolík*, č. 1, 16. 12. 1945, s. 2.
4. Tak je po volbách, *Katolík*, č. 11, 2. 6. 1946, s. 1.
5. Začátek procesu, *Katolík*, č. 28, 1. 12. 1946, s. 1.
6. Všecko pro zájem Slovenska, *Katolík*, č. 31, 22. 12. 1946, s. 6.
7. Je třeba jítí dál!, *Katolík*, č. 17, 27. 4. 1947, s. 2.
8. Stále slovenský problém, *Katolík*, č. 23, 8. 6. 1947, s. 3.
9. Když Pán mluví o událostech, *Katolík*, č. 9, 29. 2. 1948, s. 1.

²⁰⁵ Přehled katolického tisku je převzat z knihy Václava Vaška, Neumlčená I., s. 188nn.

²⁰⁶ Autorem článku č. 2 je Bohuslav Jarolímek, autorem ostatních článků Adolf Kajpr.